

Iranian Scientific Association
of Public Administration

University of
Sistan and Baluchestan

Analyzing Some Requirements of Islamic Management and Governance in Nahjul Balagheh According to Imam Ali's Letter 53

Zahra Rajaei¹ | Mohammad Shabani²

1. Department of Management, Payame Noor University, Tehran, Iran. (Corresponding author). E-mail:

ZahraRajaei@pnu.ac.ir

2. Department of Architecture, Payame Noor University, Tehran-Iran. E-mail: Mo.shabani151@pnu.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 03 August 2023

Received in revised form 25

September 2023

Accepted 6 January 2024

Published online 13 April 2024

Keywords:

People-Oriented Requirements,
Excellent Oriented,
Ethics Based Requirements,
Justice-Oriented Requirements,
Political Requirements.

ABSTRACT

Objective: considered the importance of spirituality and morals, this research has analyzed the requirements of Islamic management and governance in Nahjul Balagheh According to Imam Ali's Letter 53.

Methods The current research is "qualitative research" that used the "content analysis" and "MAXQDA" software

Results In this research extract 111 codes from Islamic management and governance requirements Imam Ali's Letter 53, which classified into 6 general themes, 9 codes are economy-oriented requirements; 19 codes are political; 19 codes are people-oriented; 20 codes are justice-oriented requirements; 26 codes are excellence-oriented and 18 codes are about ethics

Conclusions: The Islamic manager and ruler with considering Alavi governance, emphasizes on the requirements of Islamic management and governance, In the Excellent oriented requirements, spiritual values have priority over material values, and in the ethics-based requirements, emphasis on middle path and controlling or Avoiding anger, pride, and egocentrism. Equal treatment with people and lack of nepotism is one of the Consequences of justice-oriented requirements, and always considering benevolence and kindness towards people and reforming the people's affairs, in economy-oriented requirements should be given special attention, the economic conditions of the Low-Income people and in political requirements the Islamic manager as a policy maker should consult with a faithful and competent political advisor in vital matters.

Cite this article: Rajaei, Z & Shabani, M. (2024). Analyzing Some Requirements of Islamic Management and Governance in Nahjul Balagheh According to Imam Ali's Letter 53. *Governance and Development Journal*, 4 (1), 115-136.

<http://doi.org/10.22111/JIPAA.2024.426390.1145>

© The Author(s).

Publisher: Iranian Scientific Association of Public

Baluchestan.

& University of Sistan and

واکاوی برخی بایسته‌های مدیریت و حکمرانی اسلامی در سیمای نامه ۵۳ نهج البلاغه

زهرا رجائی^۱ | محمد شبانی^۲

۱. استادیار، گروه مدیریت دولتی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. (نویسنده مسئول) رایانامه: zahrarajaei@pnu.ac.ir

۲. استادیار، گروه معماری و شهرسازی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. رایانامه: Mo.shabani151@pnu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۱۲</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۷/۰۳</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۱۶</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۱/۲۵</p> <p>کلیدواژه‌ها: بایسته‌های اخلاق محور، بایسته‌های سیاسی، بایسته‌های تعالی‌گرا، بایسته‌های عدالت محور، بایسته‌های مردم‌محور.</p>	<p>هدف: با توجه به وضعیت جوامع مدرن و اهمیت باورها و اعتقادات دینی و بایسته‌های اخلاقی به خصوص در قشر مدیران سطوح حاکمیتی، این تحقیق به واکاوی بایسته‌های مدیریت و حکمرانی اسلامی در سیمای نامه ۵۳ نهج‌البلاغه پرداخته است.</p> <p>روش پژوهش: تحقیق حاضر «پژوهشی کیفی و کاربردی» است که از روش «تحلیل محتوا» با بهره‌گیری از نرم افزار مکس کیو دی ای انجام شده است.</p> <p>یافته‌ها: نتایج تحقیق استخراج ۱۱۱ کد از بایسته‌های مدیریت و حکمرانی اسلامی در سیمای نامه ۵۳ نهج‌البلاغه بود که در ۶ مضمون کلی طبقه‌بندی شدند. از این تعداد ۹ کد بایسته‌های اقتصاد محور؛ ۱۹ کد بایسته‌های سیاسی؛ ۱۹ کد بایسته‌های مردم محور؛ ۲۰ کد بایسته‌های عدالت محور؛ ۲۶ کد بایسته‌ها تعالی‌گرا و ۱۸ کد بایسته‌های اخلاق محور بودند.</p> <p>نتیجه‌گیری: مدیر و حکمران اسلامی با در نظر گرفتن مختصات حکومت علوی بایسته‌های مدیریت و حکمرانی اسلامی را مد نظر قرار می‌دهد که؛ در بایسته‌های تعالی‌گرا ارزش‌های معنوی بر مصالح مادی مقدم بوده و در بایسته‌های رفتار درست و اخلاق محور بر میانه‌روی و عجزول نبودن یا سستی نورزیدن در امور و با شیوه درست، کنترل خشم و غرور و خودپسندی تاکید است و رفتار یکسان با مردم و عدم خویشاوند گرایی از مصادیق بایسته‌های عدالت محور در فرمایشات و سیره آن حضرت است و همیشه بایسته‌های مردم‌محور و در نظر گرفتن خیرخواهی و مهرورزی نسبت به مردم و اصلاح کار مردم موکدا تاکید فرموده‌اند، در بایسته‌های اقتصاد محور مدیر اسلامی باید به طبقات پایین و شرایط اقتصادی طبقات پایین توجه ویژه داشته باشد و مدیر اسلامی به عنوان سیاست‌گذار در بایسته‌های سیاسی، با مشاور سیاسی معتقد و صالح در انجام امور حیاتی به مشورت بپردازد.</p>

استناد: رجائی، زهرا و شبانی، محمد (۱۴۰۳). واکاوی برخی بایسته‌های مدیریت و حکمرانی اسلامی در سیمای نامه ۵۳ نهج البلاغه. حکمرانی و توسعه، ۴(۱)، ۱۱۵-۱۳۶.

<http://doi.org/10.22111/JIPAA.2024.426390.1145>

© نویسندگان.

ناشر: انجمن علمی مدیریت دولتی ایران و دانشگاه سیستان و بلوچستان.

مقدمه

حکمرانی در لغت به معنای اداره و تنظیم امور است و به رابطه بین شهروندان و حکومت‌کنندگان اطلاق می‌شود. بانک جهانی حکمرانی را به عنوان روشی که بر اساس آن قدرت بر مدیریت اقتصادی یک کشور و منابع اجتماعی آن برای رسیدن به توسعه اعمال می‌شود تعریف می‌کند و در تعریف کافمن و همکارانش مراحل حکمرانی عبارتند از: ۱. فرایند انتخاب و جایگزینی دولت‌ها ۲. ظرفیت تدوین و اجرای خط‌مشی مناسب و ارائه خدمات دولتی ۳. احترام شهروندان و تعاملات اقتصادی و اجتماعی میان آن‌ها (ابطحی و همکاران، ۱۳۹۷) و حکمرانی اسلامی سبکی از حکمرانی است که مبتنی و بر اساس ارزش‌ها و باورهای است که از قرآن کریم و روایات معصومین استخراج شده و اداره عمومی و روابط حکومت‌شوندگان حکمرانان و آحاد مردم بر اساس آن تنظیم می‌گردد (عابدی‌درچه، ۱۴۰۲) با توجه به مشکلات اخلاقی دولت‌ها اهمیت اخلاق در حکمرانی موضوعی غیرقابل انکار می‌باشد. در دین اسلام روند حکمرانی در قالب ارزش‌های اخلاقی بایست ساری و جاری باشد (نوراللهی و همکاران، ۱۴۰۱)

اسلام بر خلاف پارادایم‌های مادی‌گرایانه غربی، هم برخوردار از جهات و آموزه‌های معرفت‌بخش در مورد انسان و ارتباطات وجودی اوست و هم مشتمل بر ارائه نظام ارزشی و هنجاری درباره زندگی مطلوب آدمی، الگویی که برخلاف انگاره‌های مادی‌گرایانه و دنیوی رایج امروزی می‌باشد (رفیعیان، محرابی و دریانورد، ۱۴۰۱). بنابراین در نظریه حاکمیت الهی، قدرت ناشی از نیرویی ماوراءالطبیعه است که از سوی خداوند، طبق موازین و احکامی، به مسئولان و مراتب پایین‌تر انتقال می‌یابد. این دیدگاه بر مبنای ادیان و کتب مقدس آسمانی و دستورهای دینی متکی است و هر گونه قدرتی تنها از اراده خداوند نشأت می‌گیرد و انسان در عین حالی که مختار آفریده شده، می‌تواند مسیر رشد و تعالی را انتخاب کند. بنابراین چنین بینشی براساس مبانی نظری خدامحوری استوار می‌گردد. اعتقاد و اعتماد به وعده‌های خداوند در آینده جهان و آخرت، مدیریت و حکمران‌خدا‌باور را بر آن وامی‌دارد تا در حکمرانی خود با نگاهی آینده‌نگر با تکیه بر دستورات الهی، پیامبر اکرم (ص) و ائمه معصومین و نایبان خاص و عام آن‌ها، مکتبی انقلابی در جهت حکمرانی متعالی الگویابی و ترسیم نماید. مکتبی که در آن مقبولیت مردمی بر مشروعیت الهی منطبق خواهد شد و به معنای واقعی کلمه خدامحوری حاصل می‌گردد (عابدی‌درچه، ۱۴۰۲). بنابراین حکمرانی اسلامی، سبکی از حکمرانی است که با اعتقاد به حاکمیت الهی و در طول آن ولایت پیامبران و ائمه اطهار در زمان حضور و همچنین ولایت فقیه جامع‌الشرايط در زمان غیبت، اداره و تنظیم امور جامعه به دست حاکمانی است که رفاه دنیوی و هدایت و سعادت اخروی بشر را دغدغه و هدف خود می‌دانند و در اجرای آن از هیچ تلاشی فروگذار نکرده و مجاهدانه در این راه خدمت می‌کنند (عابدی‌درچه، ۱۴۰۲).

از طرفی عهدنامه مالک اشتر یکی از فصول درخشان نهج البلاغه است. امام علی (ع) در این نامه، گرچه مالک اشتر را به عنوان مدیر و حکمران اسلامی مخاطب قرار داده و قوانین حکومت عدل اسلامی و خط‌مشی و چارچوب آن را خطاب به او بیان فرموده است، اما واقعیت آن است که تمامی حکمرانان، و مدیران اسلامی در تمام مکان‌ها و تمام زمان‌ها، مخاطب این پیمان‌نامه هستند. در عهدنامه مالک اشتر، فشرده‌های از نظریات و افکار و اندیشه‌های حضرت علی (ع) چنان دقیق و عمیق بیان شده است که می‌توان گفت در آن، تکلیف تمامی افراد بشر، چه به عنوان یک بنده و مخلوق در برابر پروردگار، چه به عنوان یک انسان در جامعه، چه به عنوان حاکمی که مسئول اجرای احکام اسلامی است و چه به عنوان فردی که تحت حمایت قوانین نجات بخش اسلام زندگی می‌کند، به وضوح و دقت روشن شده است (یوسفی شیخ رباط و بابایی، ۱۳۹۷) و بایست نصب‌العین هر مدیر بخصوص مدیران سطوح حاکمیتی و حکمرانان اسلامی قرار گیرد. نویسنده معروف مسیحی جورج جرداق در کتاب خود به نام الامام علی صوت العدالة الانسانیة می‌نویسد: بسیار مشکل است که انسان اختلافی در میان این عهدنامه و اعلامیه جهانی حقوق بشر بیابد، عواطف عمیق انسانی و مسائل معنوی و ارزش‌های والای انسانی بر تمام متن این نامه سایه افکنده است.

پس با توجه به وضعیت جوامع مدرن و توجه به این که موضوع اخلاق در حکمرانی همواره یکی از چالش‌برانگیزترین مفاهیم و جنبه‌ها بوده است و نادیده گرفتن اخلاق در حکمرانی تأثیرات ناگواری بر گروه‌های مختلف جامعه دارد (نوراللهی و همکاران، ۱۴۰۱) و باعث ایجاد پارادوکس در درک واقعی مفهوم اخلاق در بخش عمومی گردیده است و با عنایت به جایابی ارزش‌ها و هنجارها به مثابه پیامد شکاف نسلی در عصر جهانی شدن که در عمل مشاهده می‌شود پای بندی به اصول اخلاقی وضعیت مناسبی ندارد (ترابی کلاته قاضی، ۱۳۹۹) و اندیشمندان مدیریت خوانش‌های گوناگونی از موضوع اخلاق در حکمرانی با هدف بهبود و ارتقای اخلاق مدیران در سطوح حاکمیتی و عالی ارائه کرده‌اند در اغلب جوامع دین‌گریزی و سستی باورهای اخلاقی و دینی از قبیل اعتقاد نداشتن به کسب روزی حلال، جبرباوری، اعتقاد نداشتن به محاسبه در قیامت، اعتقاد نداشتن به نظارت خدا بر اعمال انسان در سطح رفتارهای اجتماعی باعث می‌شود رفتارهای مدیران در جامعه از دایره هنجارها خارج شده و وقتی در سطح مدیران سطوح حاکمیتی و حکمرانان باشد عوارض دوچندانی بر جامعه تحمیل خواهد نمود و تبعاتی شنیع در قالب فساد اخلاقی و اداری، انحرافات و سوءاستفاده از روابط اجتماعی و مهرسردی و بی‌تلفاتی به شهروندان، خیانت نامرئی یا گاهی ناخواسته به کشور، کاهلی و راحت‌طلبی با طفره رفتن از کار و کاهش کیفیت کار نمود می‌یابد یا در جلوه‌های مسئولیت‌گریزی نامرئی و نپوتیسم و کرونیسیم و مواردی از این قبیل ظاهر شود که انعکاس آن در آینه عمل مدیران جبران‌ناپذیر و زیانبار بوده و دزدگی شهروندان و فروپاشی دیوار اعتماد مردم، اضمحلال خودباوری ملی و واژگونی نردبان مشارکت شهروندان را سبب خواهد گردید از این رو با توجه به تبعات منفی ذکر شده ضرورت پرداختن به تحقیق حاضر را مضاعف می‌نماید بخصوص با واکاوی بایسته‌های مدیریت و حکمرانی اسلامی در سیمای نامه ۵۳ نهج‌البلاغه که طولانی‌ترین و پر محتواترین نامه‌های نهج‌البلاغه است که آیین مدیریت و حکمرانی را از تمام جهات بررسی کرده و اصولی پایدار که منطبق با فطرت آدمی است و هرگز کهنه نمی‌شود در آن ترسیم شده است.

مروری بر مبانی نظری و انواع حکمرانی

در دوران کنونی پرداختن به مفهومی با عنوان حکمرانی و پارادایم حکمرانی در بین اندیشمندان این حوزه رواج دارد (سالارزهی، ۱۳۹۱: ۵۵) از زمان شکل‌گیری نخستین تمدن‌های بشری، بشر همواره به دنبال راهی برای ادارات بهتر امور جمعی بوده و با گذشت قرن‌ها، تجربه‌های مختلفی در زمینه حکمرانی کسب کرده‌است (سلیمی و مکنون، ۱۳۹۷: ۵). حکمرانی به مثابه «عمل یا شیوه حکومت کردن با کارکرد حکومت» تلقی می‌شود (سلطان‌نژاد و گودرزی، ۱۳۹۶: ۸۰). به طور کلی، حکمرانی به نحوه تعامل دولت‌ها و سایر سازمان‌های اجتماعی با یکدیگر، شیوه ارتباط آن‌ها با شهروندان و اتخاذ تصمیم‌های پیچیده اشاره دارد و فرایندی است که از طریق آن سازمان‌ها و جوامع، تصمیم‌های مهم خود را می‌گیرند و مشخص می‌کنند که چه کسی در این فرایند درگیر شود و چگونه وظیفه خود را به انجام رساند (قوچانی خراسانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۲). روایت‌های گوناگونی از حکمرانی مطرح است که در ادامه به آن خواهیم پرداخت البته باید توجه داشت که تمامی رویکردهای مورد توجه در زمینه حکمرانی محدود به موارد ذیل نمی‌شوند و علاوه بر آن در دسته‌بندی‌های انجام شده توسط سایر محققان می‌توان نمونه‌های دیگری نیز یافت.

حکمرانی خوب

اصطلاحات «حکمرانی» و «حکمرانی خوب» توسط سازمان ملل در اواخر دهه ۱۹۸۰ به دلیل نگرانی‌های جدی در مورد فساد و عدم مشارکت عمومی در دولت، تصویب گردید و پس از آن در ادبیات سیاست‌گذاری و توسعه عمومی به‌طور گسترده‌ای مورد استفاده قرار گرفته است (سپاتی و همکاران، ۲۰۱۳، ۱۹۲). در مدیریت دولتی، اصول حکمرانی خوب بر نقش مدیران دولتی در فراهم آوردن و ارائه خدمات با کیفیت بالا اشاره دارد، که شهروندان و گروه‌های مختلف از آن بهره‌مند هستند و در تعریفی که توسط کپینگ (۲۰۱۷) ارائه شده است، حکمرانی خوب به فرایند اداره عمومی اشاره دارد که منافع عمومی را به حداکثر می‌رساند حکمرانی به معنای تصمیم‌گیری (شامل سیاست‌گذاری، قانون‌گذاری، وضع مقررات و سایر تصمیمات مهم و تأثیرگذار) و اجرای تصمیمات می‌باشد. این گونه تصمیمات می‌توانند در درون نهادها و مؤسسات اجتماعی در ارتباط با انجمن‌ها، شرکت‌ها، بخش‌ها و غیره در سطوح ملی و بین‌المللی اتخاذ شوند (حشمت زاده و همکاران، ۱۳۹۶: ۴). طبق تعریف یونیسیف (۲۰۰۹) حکمرانی خوب کوششی برای تحقق حاکمیت قانون، شفافیت، مسئولیت‌پذیری، مشارکت، عدالت، کنترل فساد و اثربخشی دولت‌ها می‌باشد.

نظریه حکمرانی خوب، حقوق اداری را تحت عنوان الزامات تحقق اداره خوب و شایسته، تحت تاثیر جدی قرار داده است و اداره زمانی شایسته به ارائه خدمات عمومی می پردازد که کارآمد و اثربخش باشد (عباسی و صادقی، ۲۰۱۸: ۱۰۳).

حکمرانی مشارکتی و شبکه‌ای

در نظریه حاکمیت مردم، قدرت برآمده از درون قشرهای مردم است که، با حرکتی از پایین به بالا، از قاعده هرم اجتماعی آغاز می‌شود و تا رأس هرم صعود می‌کند و قدرت از درون جامعه ناشی می‌شود و مبتنی بر مردم سالاری دینی است که با مردمی‌سازی حکمرانی بر مبنای اصول و بنیان‌های اسلام و مشروعیت الهی و نیز با تکیه بر ظرفیت‌ها، مقبولیت و نصرت مردمی امور جامعه تنظیم و اداره می‌شود (عابدی درچه، ۱۴۰۰) پس مشارکت مردم در امر حکمرانی با حکمرانی مشارکتی و بررسی ابعاد مختلف این رویکرد و نیز تطبیق آن‌ها با ویژگی‌های فرهنگی، اعتقادی، اجتماعی و سیاسی جمهوری اسلامی ایران گویای این واقعیت است که این رویکرد نیز دارای قرابت معناداری با رویکردهای کلان نظام حکمرانی کشور است: محدودیت‌های منابع، گستردگی جغرافیایی و پیچیدگی‌های اجتماعی از قبیل تنوع قومیتی، تعارضات اجتماعی (حکومت‌گریزی)، پیچیدگی مسائل حکمرانی و اثرگذاری عوامل متعدد، ضعف فرهنگ مشارکت در جامعه، سوگیری‌های شناختی و تورش‌های رفتاری، محدودیت منابع و در نظر نگرفتن تأثیر مبانی فکری و نظام ارزشی مردم ضرورت پرداختن به این رویکرد را نشان می‌دهد (میرباقری و عبدی، ۱۴۰۱).

همچنین استقرار و توسعه حکمرانی شبکه‌ای در جوامع موجب ایجاد فرایند دموکراسی، پاسخ‌گویی و مسئولیت‌پذیری بیشتر مسئولان، ارتقای شفافیت در فرایندها و اقدامات دولتی، برقراری عدالت و انصاف، مشارکت بیشتر شهروندان، بخش خصوصی و جامعه مدنی با دستگاه‌های دولتی و همچنین، حاکمیت قانون در ارائه اطلاعات و خدمات دولتی می‌شود (دقتی و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۰۲). به اشتراک گذاری دانش در تعامل و مشارکت مجموعه‌ای از بازیگران دولتی و غیردولتی باعث ایجاد ارزش عمومی و ارائه خدمات عمومی موثر شده و هماهنگی فعالیت‌ها و ارائه راه حل‌های مشترک را سبب می‌گردد (پالوموناوارو و ناویوماکروه^۱، ۲۰۱۷). حکمرانی شبکه‌ای با ایجاد سرمایه اجتماعی در میان بازیگران، ابزار ویژه‌ای در اختیار سیاست‌گذاران و تحلیل‌گران سیاستی قرار می‌دهد تا به وسیله آن مسائلی پیچیده که هزینه شکست برای پاسخ به آنها بالا است و تعداد زیادی از بازیگران برای حل آنها مسئولیت دارند حل شود (حاجت‌پور و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۴). از این رو حکمرانی شبکه‌ای بیش از پیش مطرح می‌گردد (الوانی و صباغی، ۱۳۹۷: ۴۰). در واقع این حکمرانی شبکه‌ای به عنوان استعاره‌ای برای توصیف رشد مسائل پیچیده و پلی برای عبور از مرزهای بخشی در پاسخ به پویایی تعاملات محیط به کار می‌رود (خواجانه‌نایی، ۱۳۹۴).

حکمرانی تعالی‌گرا

اندیشمندان اسلامی حکمرانی تعالی‌گرا را مطرح کردند که ویژگی حکومتی است که مبنای آن عدالت حق‌مدار باشد، حکمرانی تعالی‌گرا؛ مفهومی است که در پاسخ به نظریه‌های حکمرانی خوب و سالم و با در نظر گرفتن مختصات حکومت علوی مطرح می‌شود. حکمرانی تعالی‌گرا، تعهد جدی، آگاهانه، مستمر و مستقل یک نظام اجتماعی است. که دست کم از چهار ویژگی برخوردار است (پورعزت، ۱۳۹۸). ویژگی اول، استقلال در انتخاب است؛ در واقع، توسعه پایدار، مستلزم انتخاب مستقل است؛ دومین ویژگی، آگاهی در انتخاب است؛ انتخاب آگاهانه، پشتیبان پایداری و ماندگاری انتخاب‌های مطلوب است؛ جدیت در انتخاب، سومین ویژگی حکمرانی تعالی‌گرا است. برانگیختگی و جدیت مردم، منجر به ایجاد نوعی شرایط اجتماعی مطلوب می‌شود که برای نیل به جامعه آرمانی عدل، مشارکت مستمر و جدی لازم است؛ ویژگی چهارم حکمرانی تعالی‌گرا، استمرار انتخاب است؛ شاهد این معنا آن که نباید انتظار داشت، آن گاه که مردم در می‌یابند شیوه حکمرانی نادرست یا حتی خطرناک است، چهارسال یا هشت سال، آن را تحمل کنند. البته این مهم، مبتنی بر این عقیده است که مردم میل به خردمندی دارند و می‌توانند در هر زمان، انتخاب‌های خود را خردمندانه اصلاح کنند (پورعزت، ۱۳۹۸). که اجازه می‌دهد مدیریت کارای منابع

¹ Palomo-Navarro & Navío-Marco

انسانی، طبیعی، اقتصادی و مالی در توسعه عادلانه و پایدار به منظور تضمین مشارکت جامعه مدنی در فرایند تصمیم‌گیری به کار گرفته شود (کاردوس، ۲۰۱۲). مؤلفه‌ها و عناصر زیادی برای حکمرانی متعالی ذکر شده‌اند از قبیل: ایمان، معنویت، تقوا و اخلاق محوری؛ بصیرت دینی، آگاهی سیاسی، علم و فناوری و پژوهش؛ حاکمیت دین، عقل و قانون در جامعه؛ مردم‌سالاری دینی و نظارت مردمی و نهادی؛ مشارکت مردم، مشورت‌پذیری و تصمیم‌گیری منطقی با توکل بر خداوند؛ شفافیت، مسئولیت‌پذیری و پاسخگوئی؛ امانتداری، وفای به عهد و مبارزه با فساد؛ انصاف، عدالت‌محوری فضایی، قومی، نژادی و مذهبی؛ تأمین استقلال، آزادی، امنیت و استکبارستیزی همراه با عزت ملی؛ تعاون، همکاری، تأمین رفاه عمومی با خدمت‌رسانی به آحاد مردم جامعه.

حکمرانی شایسته

در حکمرانی شایسته نیز هر چند دنیا و زندگی در آن اهمیت بسیاری دارد، اما زندگی در آن هدف نیست، بلکه زندگی بستری است که انسان با استفاده از آن می‌تواند به سعادت اخروی دست یابد (حسینی تاش و واثق، ۱۳۹۳). بنابراین حکمرانی شایسته مبتنی بر جهان بینی الهی است؛ یعنی حکمرانان باید دستورات را از مبدأ هستی‌بخش بگیرند و در جهت رفاه دنیوی و سعادت اخروی جامعه انسانی به کار بندند. به بیان دیگر، آنان باید از زندگی دنیوی به عنوان یک وسیله برای رسیدن به کمال اخروی استفاده کنند (حسینی تاش و واثق، ۱۳۹۳). حکمرانی شایسته عبارت است از: فرایند تصمیم‌گیری توسط خداوند یا انبیا، اولیا، و نایبان بر حق آنان و اجرای آن به منظور نیل افراد و جامعه به رفاه، آسایش و تکامل دنیوی و سعادت و رستگاری اخروی. حکمرانی شایسته از بعد هستی‌شناسی، هستی حقیقی را از آن خداوند دانسته، سایر موجودات را تجلیات او و نشأت گرفته از او می‌داند.

حکمرانی جامع

یکی از مباحث مهم در سال‌های اخیر در ادبیات توسعه موضوع حکمرانی جامع است. در حکمرانی جامع، نقطه شروع همبستگی اجتماعی است که به عنوان هسته مرکزی مبتنی بر ارزش‌های دموکراتیک مانند عدالت، انصاف و مسئولیت‌پذیری، حقوق مدنی، حاکمیت عمومی و منافع عمومی در نظر گرفته می‌شود. در حکمرانی جامع شراکت بین سه رکن اصلی دولت؛ جامعه مدنی و بخش خصوصی در انجام فعالیت‌ها وجود دارد که گاهی فراتر از مشارکت است (مکوندی و بهزادی، ۱۴۰۰). ارتباط صحیح و تعامل سه بخش یاد شده زمینه تحقق حکمرانی جامع را در ابعاد اقتصادی، سیاسی و اداری و در نتیجه همبستگی اجتماعی فراهم می‌سازد. در واقع حکمرانی دارای سه بعد یا رکن اساسی شامل اقتصادی، سیاسی و اداری است بعد اقتصادی شامل فرآیندهایی است که فعالیت‌های یک کشور را تحت تاثیر قرار می‌دهد و همچنین شامل ارتباط تجاری با کشورهای دیگر می‌باشد، بعد سیاسی همان فرآیندهای تصمیم‌گیری برای تنظیم سیاست‌ها است و بعد اداری همان نظام اجرای خط مشی‌ها می‌باشد (مکوندی و بهزادی، ۱۴۰۰). ابعاد ذکر شده اقتصادی، سیاسی و اداری مانند رشته‌های طناب به هم بافته شده‌اند و منجر به همبستگی اجتماعی می‌گردند.

مدیریت و حکمرانی اسلامی و بایسته‌های آن

حکمرانی اسلامی با در نظر گرفتن مختصات حکومت علوی و شایسته مطرح می‌شود حکومتی که در پی توسعه دموکراسی باشد و عادلانه بر اساس اصول و معیارهای اخلاقی، حفظ حقوق عامه مردم، آزادی بیان و اندیشه بنا شده است. حکومتی که در آن کارگزار مسلمان باید به همه جنبه‌ها بیندیشد. مقام معظم رهبری با اعتقاد به برتری حکومت اسلامی بر حکمرانی خوب می‌فرماید: «اسلام، هم به توسعه مادی و اقتصادی توجه دارد و هم به بعد معنوی و متعالی انسان، و هریک را بدون دیگری ناقص و ناکارآمد می‌داند (پورعزت و همکاران، ۱۳۹۴) در واقع، در سازوکارها و احکام اسلامی با تکیه بر اخلاقیات و ارزش‌های والای انسانی سبب ایجاد رشد در فرد و جامعه است. مدیریت اسلامی، پایبندی به ارزش‌ها را تنها در تمام شئون زندگی تعریف می‌کند؛ چنان که امیرمؤمنان علیه السلام والی خویش را به دلیل حضور در مجلس ضیافت خانه‌ای که همسایگانش گرسنه بودند، توبیخ می‌کند. این توبیخ، نشان می‌دهد که در واقع مدیریت اسلامی آمیخته با زندگی است.

¹. Kardos

از طرفی بایسته در لغت به معنای درخور، ضرور، ضروری، لازم، مستلزم، واجب، سزاوار، شایسته و مناسب می‌باشد و در پرتو حکمرانی اسلامی اخلاق و رفتار حکمرانان و مدیران اسلامی مزین به بایسته‌هایی است که در عمل آنان متجلی می‌گردد از این رو امام صادق (ع) فرماید: «ایمان، تمامش عمل است». در جای دیگر فرمودند: «پیروان مکتب ما را از عمل‌شان بشناسید» تاکید اسلام بر عمل نیک است نه فقط حرف نیک و اسلام دین «عمل» است؛ در آیات قرآن نیز «ایمان و عمل صالح» به صورت گسترده با هم آمده است. عمل صالح که این همه در قرآن روی آن تأکید شده است و مکرراً همراه با ایمان آمده، عملی است که شایسته، بجا و متناسب با شرایط باشد از این رو بایسته‌های مدیریت و حکمرانی در عمل و رفتار حکمرانان و مدیران اسلامی نمود می‌یابد و چه بسا بدون وجود آن‌ها فقط اسمی از اسلام را یدک خواهیم کشید. نمونه‌ای از بایسته‌ها را شاید چنین بتوان عنوان کرد دغدغه‌مندی نسبت به مشکلات مردم، احساس تعهد و مسئولیت در برابر حقوق مردم، مبارزه با فقر، ساده زیستی مدیران اسلامی، حق‌گرایی و حق‌محوری، خیرخواهی و مهرورزی نسبت به مردم، اهتمام به امور طبقات پایین، مشورت در امور، وفای به عهد و حسن تفاهم، مسالمت‌جویی در پیمان‌ها، پایبندی به اخلاق دینی، کرامات اخلاقی، حسن تدبیر، امانتداری، سعه صدر، مردم‌گرایی و تواضع و مواردی از این قبیل.

همان طور که در قرآن عدالت از مهمترین شاخص‌های حکمرانی اسلامی محسوب می‌شود. آیه کریمه «إذا حکمتم بین الناس ان تحکمو بالعدل» (النساء، ۵۸) نشان دهنده اهمیت عدالت در بحث حکمرانی است. از دیگر سو، می‌دانیم که هدف بعثت انبیاء، در قرآن کریم، اجرای قسط و عدل معرفی می‌شود: (ترابی کلاته قاضی، ۱۳۹۹) لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ (حدید) در این آیه، عدالت به عنوان یکی از اصلی‌ترین مباحث حکمرانی معرفی شده است و در نگاه پیامبر (ص) سیاست بدون عدالت، معنا ندارد (پورعزت، ۱۳۹۵). امام علی (ع) نیز می‌فرماید: العدل رأس الايمان و جماع الاحسان، یعنی عدالت، رأس و هسته اصلی و به مثابه شیره ایمان و سرچشمه همه خوبی‌هاست از نظر ایشان عدل از جود بالاتر است و عمل به بایسته‌های عدالت محور و عدالت گستری در تمامی شئون و عرصه‌های حکمرانی امام علی (ع) و سیره عملی ایشان تبلور می‌یابد.

از دیگر شاخص‌های حکمرانی اسلامی اخلاق محسوب می‌شود. همان طور که رسول اکرم (ص)، هدف از برانگیخته شدن خود را کامل کردن اخلاق معرفی می‌کند: «انما بعثت لاتمم مکارم الاخلاق» (مجلسی، ۱۳۹۰) اخلاق، زیربنای دین و ظرف، زمینه و بستر شکل‌گیری بنای دین است و بایسته‌های اخلاق محور در گفتار و منش امام علی (ع) متجلی است. از دیگر شاخص‌های حکمرانی اسلامی مردم‌مداری می‌باشد که در اندیشه امام علی (ع) خودرأیی را عامل زوال حکومت‌ها می‌داند (نهج البلاغه، حکمت ۱۶۱) در نظر گرفتن خیرخواهی و تواضع و مهرورزی نسبت به مردم، عدم اجبار مردم و سعه صدر و اصلاح کار مردم از اصول اجتناب‌ناپذیر و ضروری نظام سیاسی است و ریل‌گذاری صحیح حکمرانی بر اساس بایسته‌های مردم‌محور می‌تواند کشور و جامعه را در مسیر مطلوب رهنمون سازد.

از دیگر شاخص‌های حکمرانی اسلامی تعالی‌گرایی می‌باشد. در جهان بینی اسلامی، ثروت، قدرت و علم وسیله رشد انسان و زمینه‌ساز برقراری عدالت، حکومت حق، روابط انسانی در جامعه و دنیای آباد هستند مذموم بودن دل‌بستگی به دنیا، اخرت طلبی و خداپاوری جوهره عمل متعالی است و بایسته‌های تعالی‌گرا و "توجه به وجود برتر" در همه امور آئینه تمام‌نمای کلام و سیره امام علی (ع) است. امام علی (ع) به فرمانداران و مدیران در سطح حاکمیتی می‌فرمودند: «مبادا برای اصلاح دنیای خویش، دین خود را به نابودی کشانده، آخرت‌تان را تباه سازید». در دیدگاه اسلام، پیشرفت مادی هدف نیست، بلکه وسیله رشد و تعالی انسان است. همانطور که در خطبه ۱۹۸ ایشان می‌فرماید: أَمَا بَعْدُ فَإِنِّي أَوْصِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ الَّتِي ابْتَدَأَ خَلْقَكُمْ وَ إِلَيْهِ يَكُونُ مَعَادُكُمْ وَ بِهِ نَجَاحُ طَلَبَتِكُمْ وَ إِلَيْهِ مُنْتَهَى رَغْبَتِكُمْ وَ نَحْوَهُ قَصْدُ سَبِيلِكُمْ وَ إِلَيْهِ مَرَامِي مَفْرَعِكُمْ // شما را به پروا از خدایی سفارش می‌کنم که آفرینش شما را آغاز کرد، و بازگشت شما به او و بر آورده شدن حاجات‌تان به قدرت او، و پایان رغبت شما به سوی او و راه معتدل شما به جانب او، و پناه از همه بیم‌ها حضرت اوست.

در عین حال، اسلام از زاویه اقتصادی، وظیفه انسان را مدیریت دنیا و استفاده از استعداد های فراوان طبیعی برای آبادانی دنیا می‌داند (پورعزت و همکاران، ۱۳۹۴). در این راستا تلاش جهت کاهش شکاف میان اغنیا و فقرا و فقرزدایی به خصوص رسیدگی به وضعیت زندگی و معیشت طبقات پایین جامعه و رعایت بایسته‌های اقتصادی در آینه عمل امام علی (ع) متجلی است. در ادامه و در جدول شماره ۱ برخی از پژوهش‌های داخلی و خارجی که به موضوع حکمرانی اشاره کرده‌اند، ارائه شده است.

جدول شماره ۱. مروری بر تحقیقات داخلی و خارجی انجام شده

پژوهشگر	سال پژوهش	عنوان پژوهش	نتایج پژوهش
رنگریز	(۱۴۰۲)	طراحی الگویی از حکمرانی اسلامی مبتنی بر تعالیم دینی	یافته‌های پژوهش که از ۲۶ نفر خبره دانشگاهی نشان داد که حکمرانی اسلامی نیازمند طرحواره جامع برای شناسایی مشخصه‌ها و ابعاد حکمرانی اسلامی در سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی و هم‌چنین مدلسازی حکمرانی اسلامی در قالب تشکیل مخزن حکمرانی نرم و سخت است.
امیری	۱۴۰۲	چارچوب پاسخگویی قرآنی: مدلی برای حکمرانی اسلامی	او با توجه به خلاء چارچوب‌های مفهومی و بسط مطالعات میدانی متناسب با آموزه‌های اسلامی و بومی با هدف توسعه چارچوب مفهومی پاسخگویی مبتنی بر قرآن کریم به منظور ارائه مدلی برای حکمرانی در مدیریت اسلامی به گردآوری و احصاء ۳۱۶ مفهوم فراگیر نمود که دسته‌بندی و مفهوم‌سازی این کدها و مفاهیم، ذیل ۹۳ کد محوری در سه حوزه شناختی، عاطفی و رفتاری انجام شد.
رجبی ده برزویی و بیدگلی	۱۴۰۱	واکاوی مولفه‌های سبک زندگی مدیران در حکمرانی اسلامی از دیدگاه امام خامنه‌ای	مولفه‌های سبک زندگی مدیران در حکمرانی اسلامی با با تکیه بر اندیشه امام خامنه‌ای پرداختند که عبارتند از: ایمان، عقلانیت، عدالت اجتماعی، ساده‌زیستی، مسئولیت‌پذیری، مشورت‌پذیری و اصلاح الگوی مصرف.
زارعی و آرانی	۱۴۰۱	تبیین شاخص‌های حکمرانی اسلامی مبتنی بر قانون اساسی ج. ا. ۱	ضمن واکاوی الگوی حکمرانی خوب مبتنی بر شاخص‌های بانک جهانی و نقد آن، به ارائه شاخص‌های حکمرانی اسلامی و جهادی بر اساس نهج البلاغه و اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران پرداختند.
قاسمی	(۱۴۰۰)	بررسی و اولویت بندی مولفه‌های حکمرانی تعالی‌گرا در راستای ارتقای سلامت نظام اداری	التزام به رعایت قانون، حساب پس‌دهی و پاسخگویی، عدالت‌گرایی فراقانونی، اخلاق‌گرایی فراقانونی، صمیمیت و پرهیز از سلطه‌جویی و مسئولیت‌پذیری و هدف‌گرایی
پور عزت	(۱۳۹۸)	«نظام پاسخ‌گویی مالی در حکمرانی تعالی‌گرا»	سه خرده نظام پاسخ‌گویی، حسابداری، حسابرسی و بودجه‌ریزی، لازم و ملزوم یکدیگر بوده و روش حسابداری مناسب برای حکمرانی تعالی‌گرا، حسابداری چندسطحی است همچنین با توجه به ویژگی‌های حکمرانی تعالی‌گرا، هر سه نوع حسابرسی عملکرد، رعایت و صورت‌های مالی مورد نیازند و حکمرانی‌ای که با زبان حق در پی اقامه عدل متناسب با ویژگی‌های حکومت امام علی (ع) است جامعه‌ای باثبات، آرام و متعادل را به ارمغان آورد و خود آبرویی برای واژه حکومت خواهد ساخت.
ایزاک بلگر	۲۰۰۵	مدل ذینفعان به عنوان الگوی پیشرو برای حکمرانی متعالی. دیدگاه تطبیقی در مورد یک فرصت	این مقاله با تلاش برای قرار دادن نظریه سهامداران به عنوان یکی از تعدادی از تئوری‌های رقیب مدیریت و حاکمیت آغاز می‌شود و سپس ویژگی‌های خاص نظریه سهامداران و پیامدهای مدیریت و حاکمیت را در زمینه‌های مختلف سازمانی مورد بحث قرار می‌دهد. این مقاله نتیجه می‌گیرد که هم‌افزایی زیادی بین مدل مدیریت ذینفعان و هفت اصل مدیریت مشارکتی که توسط دیویس و دونالدسون (۱۹۹۸) ترسیم شده است، وجود دارد.

¹. Isaac Bleger

². Davis & Donaldson

<p>این مقاله به بررسی ویژگی‌های ضروری یک حکمرانی محور تحت عنوان «حکومت الکترونیکی متعالی» و توصیف روشی برای اطمینان از چنین برتری در اجرای حکمرانی الکترونیکی می‌پردازد.</p>	<p>به سوی حکمرانی متعالی</p>		<p>کول بوشان چاندرا ساکسنا</p>
<p>در این پژوهش با نقد حکمرانی خوب، حکمرانی پایدار را به عنوان راه برون رفت از چرخه توسعه‌نیافتگی می‌داند و رشد محوری که تعادل اکوسیستم را به هم زده و آثار زیست محیطی متعددی به جا گذاشته است. این الگو با پوشش کاستی‌ها الگوهای قبلی راه حل را در برقراری تناسب بین بخش‌های مختلف جامعه دنبال می‌کند و در نهایت توسعه متوازن مستلزم حکمرانی پایدار است.</p>	<p>بررسی حکمرانی خوب تا حکمرانی پایدار</p>	<p>(۱۳۹۶)</p>	<p>عیوضی و همکاران</p>
<p>دیدگاه امام علی (ع) درباره حکمرانی خوب گرچه عنصرهای مشترکی با نظریه حکمرانی خوب بانک جهانی داشته و هر دو حقیقت واحدی از حکمرانی خوب در نظر دارند، اما روش‌های رسیدن به حکمرانی خوب در دو دوره به علت تفاوت‌های ساختاری هر زمان متفاوت است لذا محققان در پژوهشی به استخراج اصول حکمرانی خوب از عهدنامه مالک اشتر با استفاده از روش داده بنیاد؛ از طریق کدگذاری باز، محوری و انتخابی اقدام نموده‌اند؛ در نهایت، مدل جامع حکمرانی خوب در عهدنامه مالک اشتر مشتمل بر عوامل زمینه ساز، عوامل بازدارنده، عوامل مؤثر و نتایج و پیامدها ترسیم شده است. در پایان پژوهش، مؤلفه‌های برآمده از مدل مذکور با مؤلفه‌های مطرح شده از سوی بانک جهانی مورد مقایسه قرار گرفته و تفاوت‌های ساختاری دو مدل ارائه شده است. از طرفی، دسته دیگری از محققان بر این باورند که الگوهای غربی حکمرانی قابل پیاده‌سازی و بومی‌سازی در کشور نیست و باید الگویی کاملاً جدید مبتنی بر اصول و ارزش‌های دینی و ملی تبیین نمود.</p>	<p>" طراحی مدل حکمرانی خوب بر اساس نامه مالک اشتر و مقایسه آن با اصول حکمرانی خوب بانک جهانی</p>	<p>(۱۳۹۴)</p>	<p>یوسفی شیخ رباط و بابایی</p>
<p>بیشتر راهبردهای متداول در مواجهه با فساد بر اتخاذ رویکرد انفعالی از طریق حذف ویژگی‌های سازمان فاسد یا مقاومت در برابر فساد تأکید دارند؛ در حالی که می‌توان این پدیده را با رویکردی فعال و یاحتی فوق فعال، تحت کنترل درآورد یا مهار نمود؛ هم چنین این نتیجه به دست آمد که یکی از بهترین راهبردهای مقابله با فساد، اراده داستانی سازمان تعالی‌گرا و فساد زدوده است و بیشترین تأکید بر آن است که از طریق تصویرپردازی از سازمان اداری متعالی، می‌توان ظرفیت‌های هم افزای عناصر سازمانی را برای شکل‌دهی سازمان فساد زدوده، یاد گیرنده، الهام بخش و تعالی را برانگیخت در واقع سازمان تعالی‌گرا؛ سازمانی سالم است که می‌تواند هم کارآمد باشد و هم اخلاقی و یا حتی کارآمدی را خلاق بودن و اخلاقی بودن را کارآمدی بداند در این رویکرد به جای مواجهه انفعالی با عوارض فساد و تلاش برای زدودن عوارض آن، به سوی تحقق یک مدل آرمانی از سازمان سالم جهت‌گیری می‌شود.</p>	<p>روایت حکمرانی تعالی‌گرا به جای توقف بر فساد</p>	<p>(۱۳۹۴)</p>	<p>پور عزت و همکاران</p>
<p>که دین اسلام به عنوان کامل‌ترین دین، اصول و سیاست‌هایی را برای اداره جامعه بشری ارائه داده است و اجرای آن‌ها سعادت بشری را محقق خواهد نمود. در این راستا، محققان در پژوهشی به دنبال ارائه مدلولوژی و کارت امتیازی؛ الگویی به منظور تحقق برنامه ریزی راهبردی ارزش بنیان در سطح حاکمیتی بوده‌اند. بدین منظور، با بهره‌گیری از مدل مشتمل بر چشم انداز، مأموریت، اهداف عالی؛ نقشه استراتژی ارزش بنیان مبتنی بر الگوی بومی «متوازن، الگویی تحت عنوان رویکردهای اعتلا بخش، اصول ارزش‌های بنیادین، کارکردها و ساختارها، و زیرساخت‌های پیاده‌سازی» پیشنهاد شده است. محققان در پایان، مدلولوژی مذکور را در برنامه‌های حوزه اقتصادی پیاده‌سازی نموده و نتایج آن را ارائه داده‌اند.</p>	<p>مدلولوژی تبیین نقش مبانی و اصول ارزش‌های اسلامی</p>	<p>(۱۳۹۴)</p>	<p>علی احمدی و همکاران</p>
<p>نارسایی‌های حکمرانی خوب سبب شد که مفهوم حکمرانی متعالی مطرح شود آنها بعد از بررسی و نقد مفاهیم، نظریه‌ها، و الگوهای حکمرانی و نیز بازخوانی آن بر اساس اندیشه‌های اسلامی به بیان ابعاد و مؤلفه‌های حکمرانی متعالی از دیدگاه حکومتی امام علی (ع) پرداختند</p>	<p>تبیین ابعاد حکمرانی متعالی مبتنی بر سیره حکومتی امام علی (ع) تلفیق رویکرد اجتهادی و تحلیل محتوا</p>	<p>(۱۳۹۳)</p>	<p>خاشعی و هرنندی</p>
<p>اصول پایه‌ای و عناصر کلیدی مرتبط با الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت کشور، برگرفته از نظام معرفتی و احکام حاکم بر اسناد فرادستی و راهبردی هم چون قانون اساسی، سند چشم انداز و سیاست‌های کلی نظام اسلامی است که در این پژوهش، با کمک روش کیفی نظریه داده بنیاد موارد استخراجی عبارت بودند از: حاکمیت، کرامت انسانی، امنیت، عدالت، آزادی، رفاه و</p>	<p>اصول پایه‌ای و عناصر کلیدی الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت از منظر اسناد</p>	<p>(۱۳۹۱)</p>	<p>خوش چهره و حبیبی</p>

معنویت هم چنین علم محوری، مردم سالاری دینی، سرمایه مادی، انسانی، اجتماعی و مذهبی، وحدت، هویت اسلامی ایرانی، تعامل سازنده بین‌المللی و اقتدار همه‌جانبه.	فراستوی نظام ج.ا.ایران		
" با گردآوری نظرات خبرگان دانشگاهی؛ اعضای هیأت علمی دانشگاه های تهران ۲۴ شاخص را شناسایی و در خصوص میزان اهمیت هر یک از آن ها در شرایط کنونی کشور، به اولویت بندی شاخص های مذکور پرداخته اند. براساس یافته های پژوهش پنج شاخص اولویت دار در دست یابی به الگوی حکمرانی خوب در کشور عبارتند از: استقلال دستگاه قضایی، مشارکت مردم در تصمیم گیری، تقویت احزاب، تمرکززدایی و گسترش سازمان های غیردولتی	شناسایی شاخص های حکمرانی خوب	(۱۳۹۱)	بیگی نیا و همکاران
پس از بررسی چهار الگوی مدیریت دولتی، با بهره گیری از نظرات خبرگان و براساس سند چشم انداز، حاکمیت مطلوب تر از چشم انداز را در قابل مدلی شش وجهی؛ با مؤلفه های عدالت گرایی، قانون گرایی، مشارکت جویی، ارزش گرایی، توسعه گرایی و پاسخ گوئی؛ تبیین نموده است. این محقق اذعان دارد پیاده سازی حاکمیت تر از چشم انداز در گرو انتخاب الگوی تلفیقی است که با در نظر گرفتن یافته های پژوهش، این مدل؛ با محوریت مدیریت ارزش های همگانی؛ ترسیم می شود پژوهش مذکور نشان می دهد که حاکمیت تراز چشم انداز ۱۴۰۴ در ایران با حاکمیت خوب مطرح شده از جانب بانک جهانی تفاوت هایی دارد. محقق تأکید دارد که برنامه های توسعه ملی با چنین محوریتی تدوین و به اجرا گذاشته شود و از تقلید کورکورانه از مدل های هنجاری جداً اجتناب شود.	الگوی مدیریت دولتی برای تحقق حاکمیت تراز چشم انداز	(۱۳۹۰)	رهنورد
حکمرانی خوب با رویکرد اسلامی که تجلی آن در جمهوری اسلامی، و بر قانون اساسی ایران و دستورهای اسلام و مردم سالاری دینی مبتنی است با ظرفیت گسترده می تواند پیشرفت و تعالی جامعه بشری را تأمین نموده و جایگزین حکمرانی خوب شود. مدلی در ۶ وجه پاسخ گوئی، قانون مداری، تحقق عدالت، کارایی و اثربخشی، مبارزه با تمام مظاهر فساد و مردم سالاری دینی با مدل حکمرانی خوب انطباق داشته و در ۶ وجه مشارکت الهی، تأمین کرامت انسان، صداقت و راستگویی، تحقق عدالت، قانون مداری در چارچوب شرع، پاسخ گوئی در برابر خدا؛ از مدل حکمرانی خوب متمایز است. در انتها، محقق به تشریح ابعاد مدل مبانی نظری، مبانی کارکردی، ساختار اجرایی؛ پرداخته است.	حکمرانی خوب با رویکرد اسلامی	(۱۳۸۸)	ناظمی اردکانی
محوریت حکمرانی مطلوب بر عدالت حق مدار استوار است و لذا بایستی سیستم خط مشی گذاری مناسبی را در جهت تحقق عدالت اجتماعی طراحی نمود محقق در این راستا در پژوهشی با بررسی عمیق نهج البلاغه؛ به عنوان غنی ترین منبع مرتبط، به استخراج گزاره های عقلانی و منطقی معرف اصول حق مداری عدالت با بهره گیری از نظرات خبرگان پرداخته، و سپس سیستم حکومت حق مدار را بر مبنای نظام منطقی نهایی؛ مشتمل بر پنج اصل- توحید، برابری مبتنی بر خلقت یکسان، آزادی و اختیار ناشی از همانندی در خلقت، تناسب حق و تکلیف، و تسهیل کمال گرایی - نوزده قضیه؛ ارائه نموده است. سیستم پیشنهادی محقق دارای سه سطح: سطح صفر (رابطه ملت و حکومت)، سطح یک (رابطه ملت و سه قوه)، سطح دو رابطه ملت با اجزای خرده سیستم قانون گذاری، اجرایی و قضایی است	اسوه پردازی از حکومت حق مدار برای آیندگان	(۱۳۹۵)	پورعزت
نتایج نشان داد همه متغیرهای مستقل در توصیف سطح اعتماد عمومی به دولت محلی بسیار مؤثرند. بر این اساس، وجود شفافیت، پاسخگویی، و مسئولیت پذیری باعث افزایش اعتماد به مدیریت شهری می شود.	بررسی نقش شیوه های حکمرانی خوب در اعتماد عمومی به دولت محلی	(۲۰۱۹)	تای دمیسی بشی و رانویدر جیت کائور ۱
نشان داد دموکراسی و حکمرانی خوب زمینه پیشرفت را فراهم میکنند و رهبری سیاسی نقش مهمی در تحقق آن ایفا میکند. بر این اساس توصیه میشود: ۱- طبقه روشنفکر در برنامه توسعه کشور مشارکت کنند؛ ۲- نیاز فوری به ایجاد یک نیروی کار مؤثر و انعطاف پذیر وجود دارد که بتواند برنامه های توسعه را آغاز و اجرا کند؛ ۳- باید تلاش شود ظرفیتهای همه نهادهای حاکمیتی افزایش یابد تا آنها بتوانند نقش خود را بهینه و به نفع کشور انجام دهند.	بررسی انتقادی رابطه نزدیک بین حکمرانی خوب و توسعه	(۲۰۱۹)	اولاکونله ۲

1. Teye Demissie Beshi and Ranvinderjit Kaur

2. Olakunle

دانشفرد و همکاران	(۲۰۱۴)	بررسی اثرات شبکه‌های خطمشی‌گذاری و اثربخشی شبکه	به بررسی تأثیر شبکه‌های خطمشی‌گذاری بر عملکرد شبکه‌های از نظر کارایی و اثربخشی پرداختند که نتایج تحقیق آنان نشان داد که سرمایه اجتماعی، مدیریت شبکه و ساختار شبکه ۸۹ درصد از کل عملکرد خطمشی‌گذاری شبکه و ۸۵ درصد اثربخشی شبکه خطمشی-گذاری را تبیین می‌کند.
نیکونسبتی	(۱۳۹۱)	حکمرانی و توسعه: گذشته، حال، آینده	برخی از دلایل اقبال به حکمرانی را برمی‌شمرد که عبارتند از: عوامل مختلفی از جمله شکست برنامه‌های قبلی توسعه، گسترش توجه به نهادها در تحلیل‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، آگاهی به اهمیت عوامل سیاسی در توسعه کشورها، پی بردن اقتصاددانان به اشتباه بودن برخی فروض نئوکلاسیکی و برخی عوامل دیگر مانند فروپاشی کمونیزم، درتبدیل پارادایم حکمرانی به پارادایم غالب توسعه مؤثر بوده است

بنابراین عهدنامه مالک اشتر به‌عنوان یکی از فصول درخشان نهج البلاغه دربردارنده قوانین حکومت عدل اسلامی و خطمشی‌ها خطاب به تمامی حکمرانان، و مدیران اسلامی در تمام مکان‌ها و تمام زمان‌ها می‌باشد که نتایج بررسی‌ها در پیشینه پژوهش نشان داد عمدتاً پژوهش‌های انجام شده در این حوزه ذیل حکمرانی خوب است و تاکنون مؤلفه‌هایی در خصوص بایسته‌های مدیریت و حکمرانی اسلامی در سیمای نامه ۵۳ نهج البلاغه ارائه نگردیده از طرفی با توجه به تأثیر بیشتر، عین فرمایش امام علی (ع) (مطابق ترجمه فارسی) البته برخی موارد با کمی تلخیص به‌عنوان کد اولیه استفاده شده است.

روش تحقیق

تحقیق حاضر «پژوهشی کیفی و کاربردی» است که برای پاسخ دادن به سوالات اصلی آن که این است که بایسته‌های مدیریت و حکمرانی اسلامی در سیمای نامه ۵۳ نهج البلاغه کدام است از روش «تحلیل محتوا» استفاده شده است. که روش کیفی است همچنین به‌منظور بررسی روایی محتوایی کدگذاری انجام شده به شکل کمی، از دو ضریب نسبی روایی محتوا و شاخص روایی محتوا، کمک گرفته می‌شود. لذا از متخصصان خواسته می‌شود تا هریک از آیتم‌ها را براساس طیف دو قسمتی «موافقم» و «مخافم» بررسی نمایند. آنگاه پاسخ‌ها مطابق با فرمول زیر محاسبه می‌شود:

$$CVR = \frac{n_E - \frac{N}{2}}{\frac{N}{2}}$$

برای این پژوهش با تعداد ۵ نفر از اعضای هیات علمی دانشگاه با مدرک دکتری مقدار ۰/۹۹ شده است که بیانگر این است که کدهای استخراجی مورد تایید است.

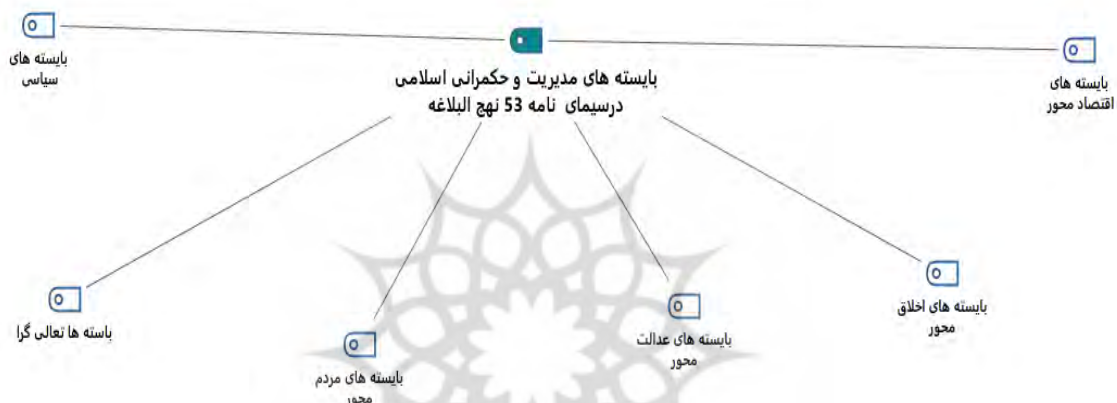
جدول ۲. ویژگی‌های مشارکت‌کنندگان روایی سنجی پژوهش

ردیف	سن	سابقه خدمت	تحصیلات	پست سازمانی
۱	۴۲	۱۲	دکتری حسابداری	هیات علمی
۲	۴۵	۱۵	دکتری مدیریت	هیات علمی
۳	۳۹	۱۰	دانشجوی دکتری مدیریت	هیات علمی
۴	۴۸	۱۵	دکتری معماری و شهرسازی	هیات علمی
۵	۵۱	۱۹	دکتری مدیریت	هیات علمی

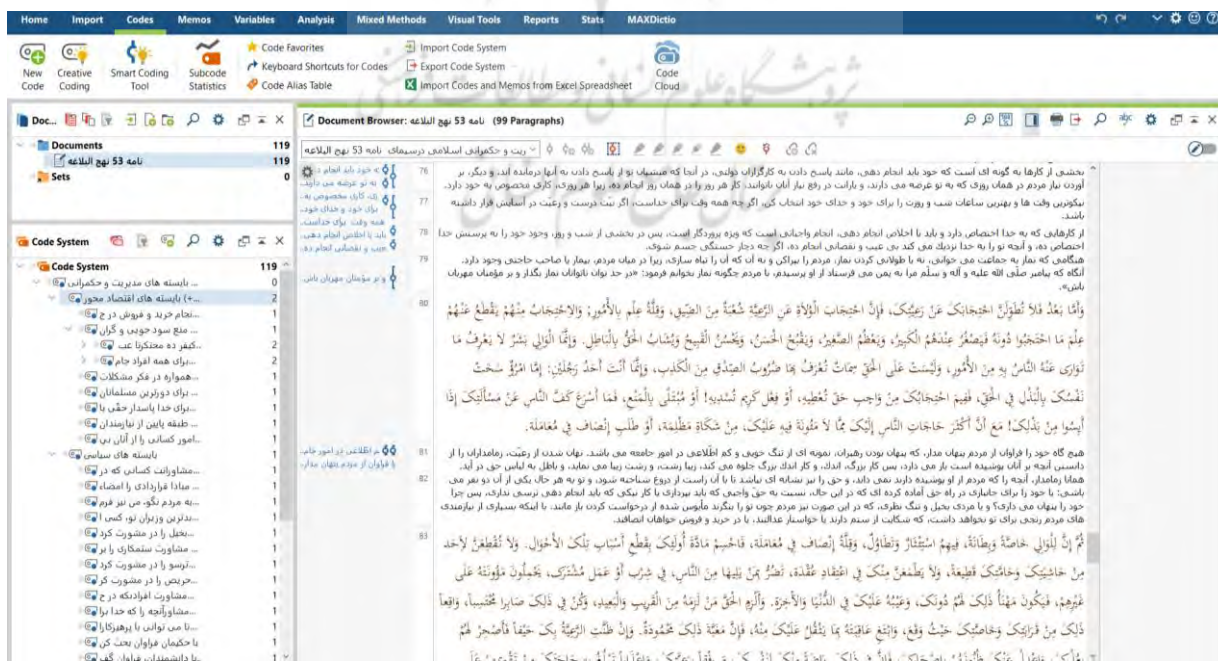
یافته‌های تحقیق

با توجه به نقش بایسته‌های مدیریت و حکمرانی اسلامی در هدایت رفتار کارگزاران و مدیران در این تحقیق با بهره‌برداری از بایسته‌های مورد تاکید در نامه ۵۳ نهج البلاغه با بهره‌گیری از نرم افزار MAXQDA پرداخته شد که ۱۱۱ کد از بایسته‌های مدیریت و حکمرانی اسلامی در سیمای نامه ۵۳ نهج البلاغه شناسایی شد که در ۶ مضمون کلی طبقه‌بندی شدند که البته تمامی بایسته‌ها در زمینه حکمرانی در نامه ۵۳ نهج البلاغه محدود به موارد ذیل نمی‌شوند و علاوه بر آن شاید موارد دیگری بتوان یافت که محققین از آن مغفول شده‌اند از طرفی برخی بایسته‌ها نیز ممکن است فصل اشتراک با هم داشته باشند.

بنابراین بایسته‌های مدیریت و حکمرانی اسلامی بر اساس یافته‌های تحقیق بدین قرار است:

شکل ۱. بایسته‌های مدیریت و حکمرانی اسلامی منبع: محققین بر اساس یافته‌های تحقیق

شکل ۲. نمونه فرایند کدگذاری

و در ادامه ابر کدهایی تحقیق آورده شده است.

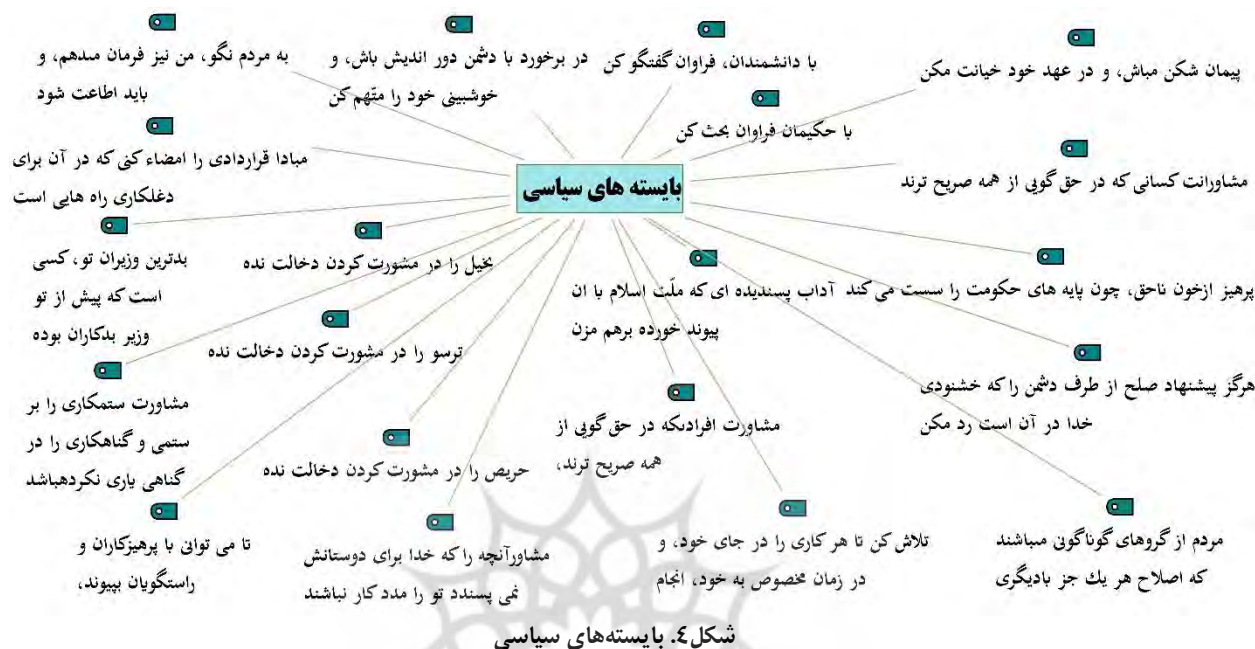
شکل ۳. ابر کدهای تحقیق

با بهره‌برداری از بایسته‌های مورد تاکید در نامه ۵۳ نهج البلاغه با کمک نرم افزار MAXQDA که ۱۱۱ بایسته از بایسته‌های مدیریت و حکمرانی اسلامی در سیمای نامه ۵۳ نهج البلاغه شناسایی شد که در ۶ مضمون کلی طبقه بندی شدند و از این تعداد ۱۹ کد بایسته‌های سیاسی بودند که در ادامه به آن‌ها می‌پردازیم.

۱. بایسته‌های سیاسی: حکمرانی اسلامی، سبکی از حکمرانی است که با اعتقاد به حاکمیت الهی و در طول آن ولایت پیامبران و ائمه اطهار در زمان حضور و همچنین ولایت فقیه جامع‌الشرایط در زمان غیبت، اداره و تنظیم امور جامعه را به عهده دارد و رفاه دنیوی و هدایت و سعادت آخروی بشر را دغدغه و هدف خود می‌داند و در اجرای آن از هیچ تلاشی فروگذار نکرده و مجاهدانه در این راه خدمت می‌کنند (عابدی درچه، ۱۴۰۲).

شور و مشورت برای مدیر و حاکم اسلامی به عنوان سیاست‌گذار یک امر الزمی است خداوند در قرآن به پیامبر اکرم می‌فرماید: «و شاورهم فی الامر»؛ و در امور با آنها مشورت نما (آل عمران، ۱۵۹). اما، مشورت در مسائلی است که مربوط به مردم باشد، ولی در اموری که مربوط به خداوند است نظیر بعثت، امامت و عبادت، جای مشورت نیست امیرالمؤمنین (ع) تصمیم‌گیری را ابتدا بر مبنای کتاب خدا و سنت حضرت رسول اکرم بیان می‌کنند و در صورتی که راه حل و روشی برای انجام امور وجود نداشت، تشکیل شورا و برقراری جلسه مشورتی را پیشنهاد می‌فرمایند. (عابدی درچه، ۱۴۰۰) نظام سیاسی یا مدیر اسلامی با شاخص‌هایی نظیر مشورت‌پذیری و سایر مولفه‌های دیگر از سایر نظام‌های سیاسی حاکم در جهان متفاوت است (عابدی درچه،

۱۴۰۰). البته همانطور که در شکل ۴ مشخص است برای مشورت و مشاور سیاسی هم شرایطی را امام علی (ع) ذکر می‌فرماید و از طرفی برای پذیرش پیمان صلح یا برخورد با دشمن نیز به حکمران توصیه‌های سیاسی را ذکر فرموده‌اند.

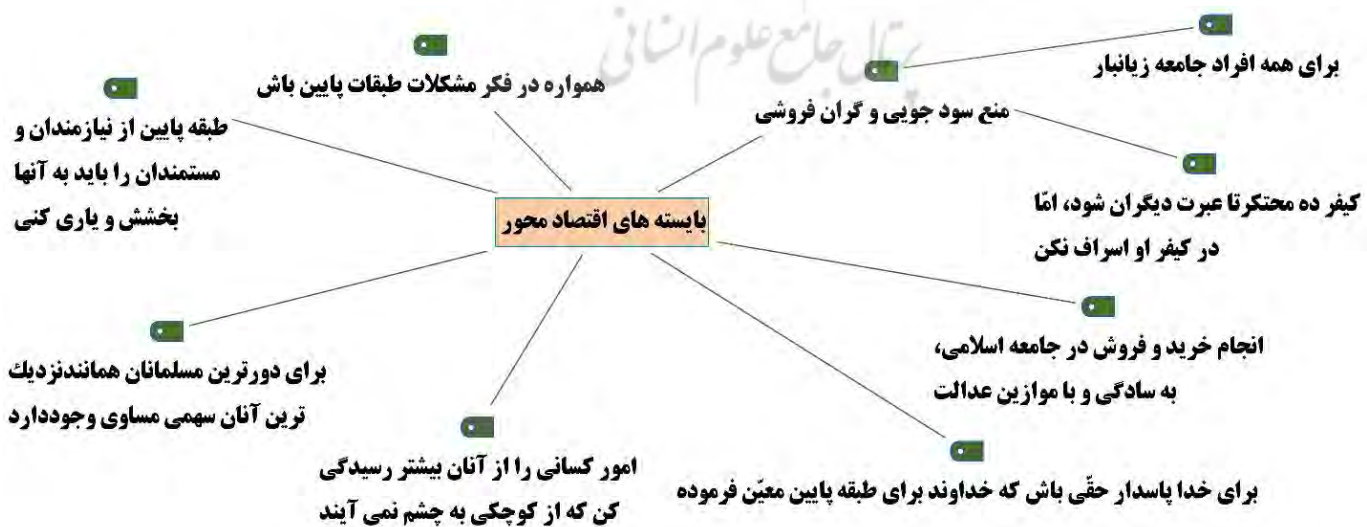
۲. باسته‌ها تعالی‌گرا: اسلام بر خلاف پارادایم‌های مادی‌گرایان غربی "توجه به وجود برتر" را در متن و بطن همه امور مسلمان واقعی می‌بیند و می‌توان گفت اسلام هم برخوردار از جهات و آموزه‌های معرفت‌بخش در مورد انسان و ارتباطات وجودی اوست و هم مشتمل بر ارائه نظام ارزشی و هنجاری درباره زندگی مطلوب آدمی، الگویی که برخلاف انگاره‌های رایج امروزی که بیشتر نگاه مادی‌گرایانه و دنیوی به امور دارند، به معنویات توجه دارد (رفیعیان، محرابی و دریانورد، ۱۴۰۱) انسان مختار آفریده شده و می‌تواند مسیر رشد و تعالی را انتخاب کند اگر خدامحوری، اعتقاد و اعتماد به وعده‌های خداوند در آینده جهان و آخرت را ملاک قرار دهد و با نگاهی متعالی و آینده‌نگر با تکیه بر دستورات الهی، پیامبر اکرم (ص) و ائمه معصومین و نایبان خاص و عام آنها، جهت کسب مقبولیت مردمی و مشروعیت الهی مجاهدانه خدمت کند (عابدی درچه ، ۱۴۰۲) تجلی معنویات و بایسته‌های متعالی در عمل فرد باعث می‌شود فرد قبل هر کاری خداوند را مدنظر قرار داده و طبق فرمایش آن حضرت با یاد فراوان قیامت، و بازگشت به سوی خدا بر نفس تسلط پیدا می‌کند و در این مسیر می‌داند که حق، تمامی سنگین است اما خدا آن را بر آخرت طلبان آسان می‌کند.

بنابراین مواردی از قبیل خداترسی و غلبه بر نفس در امور یا خویشتن‌داری در آنچه حلال نیست یا اینکه سمت وسیله آزمون توست یا بدان همه وقت برای خداست پس با نیت درست در امور همیشه رعیت در آسایش قرار ده این موارد در فرمایشات آن حضرت نگاه معنوی و متعالی نه صرف مادی را مطرح می‌نماید که اگر در عمل ما تجلی یابد و بدانیم در محضر پروردگار هستیم خواهیم دانست که بخل ترس و حرص، غرائزی هستند که ریشه آنها بدگمانی به خداوند است و در پرتو این بایسته‌های متعالی رخسار نیکوی مسلمان واقعی تجلی می‌نماید که آن حضرت می‌فرماید آن‌ها را از آنچه خدا در دست ایشان بر زبان مردم جاری ساخته می‌توان شناخت.

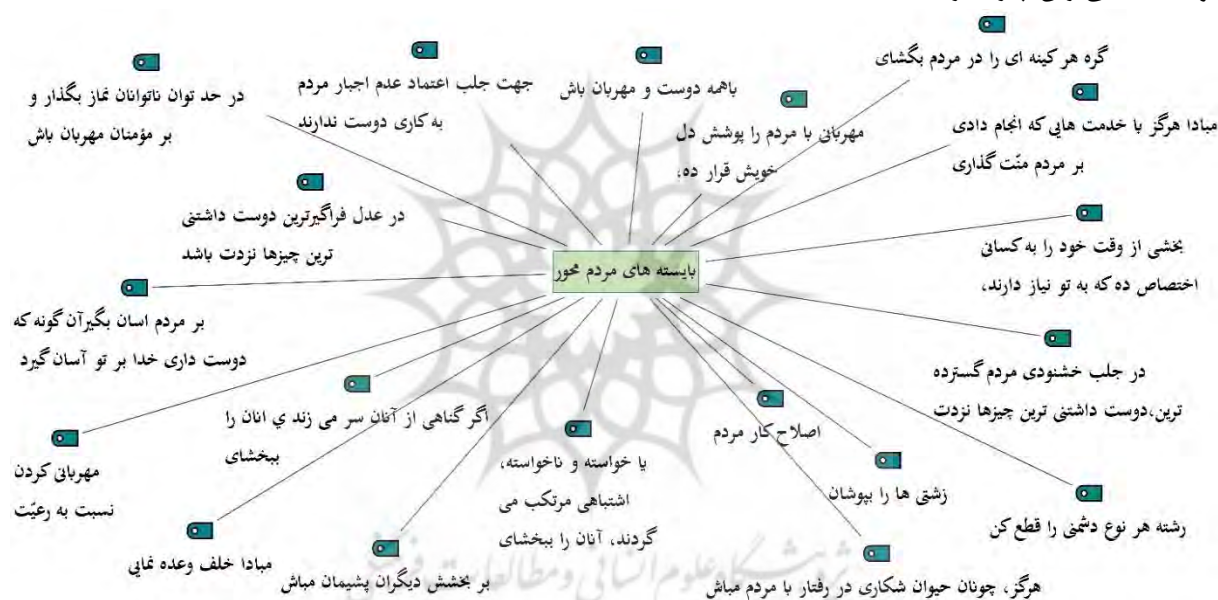
شکل ۵- بایسته‌ها تعالی گرا

۳. بایسته‌های اقتصادمحور: در اسلام بسیاری از فعالیت‌ها، معاملات و قراردادهای زیان آور، سواد آوری از راه ربا، احتکار، نیرنگ و غش در معامله، ورود سازمان‌ها به فعالیت‌های ناسالم ممنوع شده است (صالحی امیری و شادالویی، ۱۳۹۲). همچنین مدیر اسلامی باید به طبقات پایین حتی گروه‌های مختلف اقتصادی: گروه‌های کشاورزان، تجار و صنعت‌گران رسیدگی و کمک نماید و اگر در کارشان اشکال وجود دارد مرتفع نماید، به‌خصوص توجه به شرایط اقتصادی طبقات پایین و اهتمام به امور آنان مورد توجه ویژه است (رنگریز، ۱۴۰۲) و علاوه بر آن در معاملات نظارت مدیر و حکمران اسلامی جهت جلوگیری از سود جویی و گران‌فروشی و رعایت موازین عدالت در معاملات مورد تاکید حضرت قرار گرفته است.

شکل ۶. بایسته های اقتصاد محور

۴. بایسته‌های مردم‌محور: مردم سالاری در ایدئولوژی‌های دینی جزء جدایی ناپذیر آنهاست که با تکیه بر ظرفیتها، مقبولیت و نصرت مردمی امور جامعه تنظیم و اداره می‌شود (عابدی‌درچه، ۱۴۰۰)، در نظر گرفتن خیرخواهی و مهرورزی نسبت به مردم، عدم اجبار مردم و حفظ کرامت انسانی با احسان به مردم همچنین سعه صدر و اصلاح کار مردم، مردم‌گرایی و تواضع (رنگریز، ۱۴۰۲) و اختصاص وقتی به مردم نمود و جلوه گر حکمران و مدیر اسلامی است چنانچه ذکر شده است ستون دین انبوهی مسلمانان و ساز و برگ در برابر دشمنان عامه مردم هستند پس باید گرایش و میل تو به سوی ایشان باشد» (پورعزت، ۱۳۹۷). و در شکل ۷ برخی بایسته‌های مردم‌مداری حکمران و مدیر اسلامی در سیمای نامه آن حضرت ذکر شده است همچنین در سیره عملی حضرت علی علیه السلام یکی از بهترین نموده‌های موفقیت حاکمان، توامان بودن عدالت‌گستری و جلب رضایت مردم است که می‌فرماید باید بهترین کارها در نزد زمامداران فعالیت‌هایی باشد که هم به عدالت نزدیکتر بوده و هم بیشترین رضایت عامه را به دنبال داشته باشد «در عدل فراگیرترین دوست داشتنی‌ترین چیزها نزدت باشد و در جلب خشنودی مردم گسترده‌ترین، دوست داشتنی‌ترین چیزها نزدت باشد».

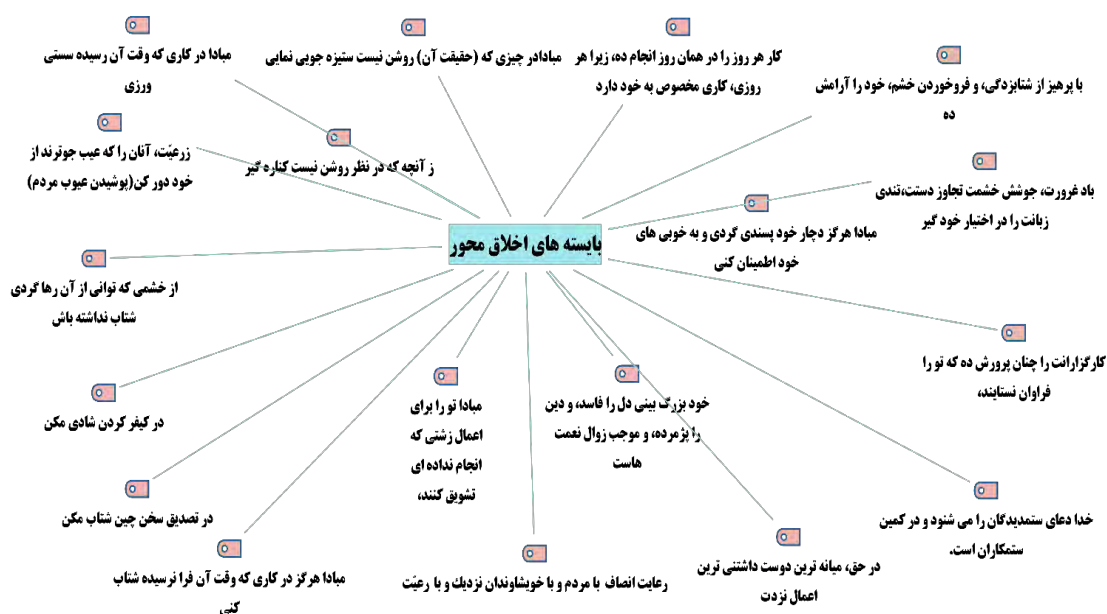
شکل ۷. بایسته‌های مردم‌محور

۵. بایسته‌های عدالت‌محور: عدالت نظام بخش حکومت و عدل نگه دارنده ملت است (خاشعی و هرندی، ۱۳۹۳). اقتضای عدالت حق‌گرایی و مواظب رفتار زیردستان بودن است. حضرت علی (ع) در دستورالعمل‌های سیاسی خود به فرمانروایان، همواره بر حق‌گرایی و رعایت انصاف و عدالت بین مردم تأکید می‌کردند؛ که در باب عدالت در بخش‌هایی از عهدنامه مالک اشتر به عدالت بین خدا و مردم از یک سو و با رفتار با نزدیکان از سوی دیگر اختصاص یافته است (شفقت رودسری و تبرزد، ۱۴۰۰) همان‌طور که در شکل ۸ ذکر شده است رفتار یکسان با مردم و عدم خویشاوندگرایی از مصادیق عدالت محوری در فرمایشات و سیره آن حضرت است از طرفی احتجاب و دور بودن و فاصله گرفتن از مردم، باعث بی‌اطلاع بودن یا کم‌اطلاع بودن از مردم و مشکلات ایشان از یک سو و از سوی دیگر باعث پنهان ماندن یا دگرگون جلوه داده بسیاری از امور و دوری از عدالت و انصاف می‌شود «هیچ گاه خود را فراوان از مردم پنهان مدار، که پنهان بودن رهبران، نمونه‌ای از تنگ‌نظری و کم‌اطلاعی در امور جامعه می‌باشد، نهان شدن از رعیت، زمام داران را از دانستن آنچه بر آنان پوشیده است باز می‌دارد، پس همانا زمامدار، آنچه را که مردم از او پوشیده دارند نمی‌داند، و حق را نیز نشانه‌ای نباشد تا با آن راست از دروغ شناخته شود و از عدالت منحرف می‌شود و باطل به لباس حق درآید».

شکل ۸. بایسته‌های عدالت محور

۶ بایسته‌های رفتار درست و اخلاق محور: با توجه به مشکلات اخلاقی دولت‌ها، اهمیت اخلاق در حکمرانی موضوعی غیرقابل انکار می‌باشد. در دین اسلام روند حکمرانی در قالب ارزش‌های اخلاقی است (نوراللهی و همکاران، ۱۴۰۱)، ارسطو نیز فضیلت اخلاقی را راه میانه و انجام کار درست در زمان درست در مکان درست به شیوه درست و با نیت درست تعریف می‌نماید پس انجام صحیح امور با میانه روی و عجزول نبودن یا سستی نوززیدن در امور البته با شیوه درست یعنی کنترل خشم و غرور و خودپسندی و دوری از تشویق بی‌جا و رعایت انصاف در انجام امور مصادیقی از اخلاق فضیلت محسوب می‌شود که در سطح مدیریت و حکمرانی اهمیت مضاعف دارد.

شکل ۹. بایسته های رفتار درست و اخلاق محور

جمع بندی کدها درسیمای نامه ۵۳ نهج البلاغه مطابق جدول ۳ ذکر شده است.

جدول ۳. جمع بندی کدها درسیمای نامه ۵۳ نهج البلاغه

بایسته های مدیریت و حکمرانی اسلامی درسیمای نامه ۵۳ نهج البلاغه
بایسته های اقتصاد محور
انجام خرید و فروش در جامعه اسلامی، به سادگی و با موازین عدالت
منع سود جویی و گران فروشی
کیفر ده محترکرا عبرت دیگران شود (برای همه افراد جامعه زیانبار و عیب بزرگی بر زمامدار است)، اما در کیفر او اسراف نکن
از احتکار کالا جلوگیری کن
همواره در فکر مشکلات طبقات پایین باش
برای دورترین مسلمانان همانند نزدیک ترین آنان سهمی مساوی وجود دارد
برای خدا پاسدار حقی باش که خداوند برای طبقه پایین معین فرموده
طبقه پایین از نیازمندان و مستمندانند که باید به آنها بخشش و یاریاش
امور کسانی را از آنان بیشتر رسیدگی کن که از کوچکی به چشم نمی آیند
بایسته های سیاسی
مشاورانت کسانی که در حق گویی از همه صریح ترند باشد
مبایدا قراردادی را امضاء کنی که در آن برای دغلكاری راههایی است
به مردم نگو، من نیز فرمان می دهم، و باید اطاعت شود
بدترین وزیران تو، کسی است که پیش از تو وزیر بدکاران بوده
بخیل را در مشورت کردن دخالت نده
مشاورت ستمکاری را بر ستمی و گناهکاری را در گناهی یاری نکرده باشد
ترسو را در مشورت کردن دخالت نده
حریص را در مشورت کردن دخالت نده
مشاور آنچه را که خدا برای دوستانش نمی پسندد تو را مدد کار نباشد
تا می توانی با پرهیزکاران و راستگویان بپیوند،
با حکیمان فراوان بحث کن
با دانشمندان، فراوان گفتگو کن

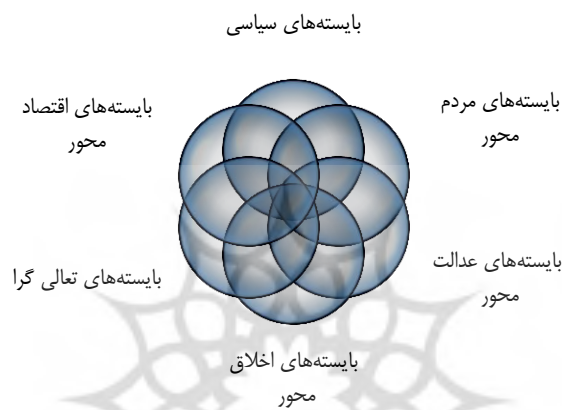
آداب پسندیده‌ای ملت اسلام با آن پیوند خورده برهم مزن
مردم از گروه‌های گوناگونی می‌باشند که اصلاح هر یک جز بادیگری نیست
در برخورد با دشمن دور اندیش باش، و خوشبینی خود را متهم کن
تلاش کن تا هر کاری را در جای خود، و در زمان مخصوص به خود، انجام
پیمان شکن مباش، و در عهد خود خیانت مکن
هرگز پیشنهاد صلح از طرف دشمن را که خشنودی خدا در آن است رد مکن
پرهیز از خون ناحق، چون پایه‌های حکومت را سست می‌کند
بایسته‌های تعالی‌گرا
تحمل سنگینی مشکلات اجرای حق را به یاد قیامت بر خود هموار ساز
هرگز انجام کارهای مهم عذری برای ترک مسئولیت‌های کوچک نخواهد بود
حق، تمامش سنگین است اما خدا آن را بر آخرت طلبان آسان می‌کند
در همه کارها، آسان باشد یا دشوار، شکیبایی ورز
دشمنی بزرگ نزد خدا آن که بگویند و عمل نکنند
هرگز نیکوکار و بدکار در نظرت یکسان نباشند،
یاری کن خدا را با دل و دست و زبان
پیروی از آنچه در کتاب خدا آمده از واجبات و سنت‌ها
خداوند پیروزی کسی را تضمین کند که او را یاری دهد،
هوای نفس را در اختیار گیر
تقدم اطاعت خدا بر دیگر کارها
نیکوترین اندوخته تو باید اعمال صالح و درست باشد
یکوکاران را به نام نیکی توان شناخت که خدا از آنان بر زبان بندگان گذاشته
به بزرگی حکومت پروردگار که برتر از تو است بنگر،
خدا ترسی در امور
غلبه بر نفس در امور
آنچه حلال نیست خوشتن داری کن
خداوند هر سرکشی را خوار می‌سازد، و هر خود پسندی را بی ارزش می‌کند
کسی که به بندگان خدا ستم روا دارد خدا به جای بندگانش دشمن اوست
سمت وسیله آزمون توست
بخل ترس و حرص، غرائزی هستند که ریشه آنها بدگمانی به خداوند است
با یاد فراوان قیامت، و بازگشت به سوی خدا تسلط نفس
آنچه تورا به خدا نزدیک میکند بی‌حیب و نقصانی انجام ده
نیت درست و رعیت در آسایش قرار ده بدان همه وقت برای خداست
نیکوترین وقت‌ها و بهترین ساعات شب و روزت را برای خود و خدای خود بگذار
انجام بده کارهایی که به خدا اختصاص دارد و باید با اخلاص انجام دهی
بایسته‌های مردم محور
مهربانی کردن نسبت به مردم
مبادا خلف وعده نمایی
در عدل فراگیرترین دوست داشتنی‌ترین چیزها نزدت باشد
بر بخشش دیگران پشیمان مباش
جهت جلب اعتماد عدم اجبار مردم به کاری دوست ندارند
بر مردم آسان بگیر آن‌گونه که دوست داری خدا بر تو آسان گیرد
هرگز، چنان حیوان شکاری در رفتار با مردم مباش
باهمه مردم دوست و مهربان باش
اصلاح کار مردم
مهربانی با مردم را پوشش دل خویش قرار ده،
اگر گناهی از آنان سر می‌زند آنان را ببخشای

مردم خواسته و ناخواسته، اشتباهی مرتکب می گردند، آنان را ببخشای
در جلب خشنودی مردم گسترده ترین، دوست داشتنی ترین چیزها نزدت باشد
زشتی ها را بپوشان
رشته هر نوع دشمنی را قطع کن
گره هر کینه ای را در مردم بگشای
مبادا هرگز با خدمت هایی که انجام دادی بر مردم منت گذاری
در حد توان ناتوانان نماز بگذار و بر مؤمنان مهربان باش
بخشی از وقت خود را به کسانی اختصاص ده که به تو نیاز دارند
بایسته های عدالت محور
مردم یا برادر دینی یا در افرینش شبیه تو (غیردینی)
کارگزاران را پس از آزمایش به کارشان بگمار،
به گونه ای با خویشان رفتار کن که قراردادی به سودشان منعقدنکردد
سختگیری بر اعمال نزدیکان و مجازات آنان در صورت خیانت وظیفه
انتخاب کارگزاران دولتی از میان مردمی با تجربه و با حیا
رفتار کارگزاران را بررسی کن، و مراقبان راستگو بر آنان بگمار
مردم به عنوان ستون های استوار دین، و اشتیاقی به آنها باشد نه خواص
منع خواص گرایی و خویشاوندگرایی
هر کدام از آنان را بر اساس کردارشان پاداش ده.
مبادا هرگز در آنچه که با مردم مساوی هستی امتیازی خواهی
حق را به صاحب حق، هر کس که باشد، نزدیک یا دور، بپرداز،
هر گاه مردم بر تو بد گمان گردد، عذر خویش را آشکارا با آنان در میان گذار
پوزش خواهی از مردم
هیچ گاه خود را فراوان از مردم پنهان مدار،
پنهان بودن مدیران، نمونه ای از تنگ خویی و کم اطلاعی در امور
بخشی از کارها به گونه ای است که خود باید انجام دهی،
گفتگوی بی واسطه با مردم
تحمل انتقاد و درستی مردم
بدون مشورت با دیگران کارگزاران را به کارهای مختلف وادار مکن
بر آوردن نیاز مردم در همان روزی که به تو عرضه می دارند،
بایسته های اخلاق محور
مبادا چیزی که (حقیقت آن) روشن نیست ستیزه جویی نمایی
مبادا در کاری که وقت آن رسیده سستی ورزی
مبادا هرگز در کاری که وقت آن فرا نرسیده شتاب کنی
ز مردم، آنان را که عیب جوترند از خود دور کن (پوشیدن عیوب مردم)
ز آنچه که در نظر روشن نیست کناره گیر.
از خشمی که توانی از آن رها گردی شتاب نداشته باش
در کیفر کردن شادی مکن
در تصدیق سخن چین شتاب مکن
مبادا تو را برای اعمال زشتی که انجام نداده ای تشویق کنند،
رعایت انصاف با مردم و با خویشاوندان نزدیک و با رعیت
خود بزرگ بینی دل را فاسد، و دین را پژمرده، و موجب زوال نعمت هاست
در حق، میانه ترین دوست داشتنی ترین اعمال نزدت
خدا دعای ستمدیدگان را می شنود و در کمین ستمکاران است.
کارگزارانت را چنان پرورش ده که تو را فراوان نستانند، (ستایش بی اندازه، خود پسندی می آورد، ستایش بی اندازه، انسان را به سرکشی و می دارد)
مبادا هرگز دچار خود پسندی گردی و به خوبی های خود اطمینان کنی
باد غرورت، جوشش خشمت تجاوز دست، تندی زبانت را در اختیار خود گیر

پرهیز از شتابزدگی، و فروخوردن خشم، خود را آرامش ده
کار هر روز را در همان روز انجام ده، زیرا هر روزی، کاری مخصوص دارد

نتیجه‌گیری

با توجه به نقش بایسته‌های مدیریت و حکمرانی اسلامی در هدایت رفتار کارگزاران و مدیران، بایسته‌ها در ۶ مضمون کلی طبقه‌بندی شدند که البته تاکید می‌شود تمامی بایسته‌ها در زمینه حکمرانی در نامه ۵۳ نهج البلاغه محدود به این موارد نمی‌شوند علاوه بر آن شاید موارد دیگری بتوان یافت که محققین از آن مغفول شده‌اند از طرفی مطابق شکل ۱۰ بایسته‌ها فصل اشتراک با هم دارند و در اخلاقیات نمی‌توان مرز بین آن‌ها مشخص کرد.

شکل ۱۰. برخی بایسته‌های مدیریت و حکمرانی اسلامی در سیمای نامه ۵۳ نهج البلاغه

مدیریت و حکمرانی اسلامی با در نظر گرفتن مختصات حکومت علوی بر حکومتی عادلانه با بایسته‌های مدیریت و حکمرانی اسلامی بهزیستی و سعادت حقیقی فرد را تأمین می‌کند؛ در بایسته‌های تعالی‌گرا ارزش‌های معنوی بر مصالح مادی مقدم بوده و در بایسته‌های رفتار درست و اخلاق محور بر میانه‌روی و عجز نبودن یا سستی نوزیدن در امور و با شیوه درست کنترل خشم و غرور و خودپسندی تاکید است و رفتار یکسان با مردم و عدم خویشاوند گرایی از مصادیق عدالت محوری در فرمایشات و سیره آن حضرت است و همیشه در نظر گرفتن خیرخواهی و مهوروری نسبت به مردم و اصلاح کار مردم موکداً تاکید فرموده‌اند در بایسته‌های اقتصاد محور مدیر اسلامی باید به طبقات پایین و شرایط اقتصادی طبقات پایین توجه ویژه داشته‌باشد و مدیر اسلامی به عنوان سیاست‌گذار با مشاور سیاسی معتقد و صالح در انجام امور حیاتی به مشورت بپردازد. نتایج تحقیق به صورت غیر مستقیم با برخی نتایج تحقیق پورعزت و همکاران (۱۴۰۱)، رجبی‌ده‌برزوئی و بیدگلی (۱۴۰۱)، نوراللهی و همکاران (۱۴۰۱) و امیری (۱۴۰۲) یوسفی شیخ رباط و بابایی (۱۳۹۴)، عشایری و عباسی (۱۳۹۵) همخوانی دارد. بنابراین الگوی حکمرانی، مفهومی چندوجهی و پیچیده است و در اسلام بر علم با تزکیه یعنی پرورش و اخلاق تاکید فراوان دارد، اسلام دارای نظام ارزشی عمیق، گسترده و منسجمی است و آیین حکمرانی اسلامی بر مبنای مردم سالاری دینی بر عدالت و ارزشهای اخلاقی تاکید دارد. از طرفی نقش مدیران در سطوح حاکمیتی و عالی در تبیین، ترویج و تحقق جلوه‌های حکمرانی اسلامی در دو حیطه اعتقاد و عمل برجسته بوده و مدیران نظام اسلامی به عنوان صف مقدم اتصال مردم و حاکمیت در تجلی حکمرانی اسلامی نقش پر رنگ دارند و اجرای درست و مؤثر حکمرانی اسلامی می‌تواند تضمین کننده سلامت نظام سیاسی و مدیریتی باشد ولی گم‌رنگ شدن بایسته‌های مدیریت و حکمرانی اسلامی به خصوص در قشر مدیران سطوح حاکمیتی مصداق خیانت نامرئی می‌باشد چون در درجه اول باعث خدشه دار شدن وفاق و اعتماد ملی و مهرسردی مردم به حکومت خواهد شد و در درجه بعد زمینه رخنه فساد اداری، نپوتیسم و کرونیسم را فراهم می‌کند که زینده حکمرانی اسلامی نیست و اگر هم شائبه‌هایی از فساد از قبیل فساد اخلاقی و اداری هست، زدودن آن نیازمند عزم و تلاش جدی مدیران سطوح حاکمیتی با اعتقاد راسخ و عمل پایدار است که به مدد ریسمان الهی یعنی نقش بی‌بدیل تعالیم حیات‌بخش قرآن کریم و آموزه‌های دینی و بایسته‌های مدیریت و حکمرانی اسلامی در منظومه فکری و رفتاری رسول اکرم (ص) و اهل بیت که در خصوص حکمرانی در در سیمای نامه ۵۳ نهج البلاغه جلوه‌ای ویژه داشته محقق می‌گردد از این رو پیشنهاد می‌شود

۱. استخراج کامل بایسته‌های مدیریت و حکمرانی اسلامی در قالب منشور اخلاقی و رفتاری مدیران به خصوص در سطوح حاکمیتی با توجه به تعالیم حیات‌بخش قرآن کریم و آموزه‌های دینی و بایسته‌های مدیریت و حکمرانی اسلامی در منظومه فکری و رفتاری رسول اکرم (ص) و اهل بیت که در خصوص حکمرانی در درسیمای نامه ۵۳ نهج‌البلاغه متجلی است صورت گیرد.
۲. آموزش چارچوب مفهومی بایسته‌های مدیریت و حکمرانی اسلامی بر مبنای قرآن کریم و به تأسی از پیامبر صلی الله علیه و آله و امامان معصوم به خصوص گنجینه والای نهج‌البلاغه و بخصوص نامه ۵۳ نهج‌البلاغه در بدنه مدیریتی دستگاه‌های اجرایی مختلف کشور صورت پذیرد.
۳. فرهنگ‌سازی و کاربست چارچوب توسعه‌یافته توسط مدیران و مسئولان دستگاه‌های مختلف کشوری و لشکری در تمامی سطوح کلان تا خرد
۴. پیش و پیش‌پای مدیران سطوح حاکمیتی بر مبنای چارچوب توسعه یافته در این پژوهش و رصد وضعیت اجتماعی آنها در عمل به بایسته‌های مدیریت و حکمرانی اسلامی.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

منابع

- ابطحی، مصطفی؛ آرایش، حسن و سالاری سردری، فرضعلی (۱۳۹۷). بررسی و تبیین حکمرانی شایسته در رویکرد حکمرانی نظام جمهوری اسلامی ایران؛ فصلنامه راهبرد سیاسی، سال دوم، شماره ۵؛ تابستان، صفحات ۳۷-۶۴.
- امیری، مهدی. (۱۴۰۲). چارچوب پاسخگویی قرآنی: مدلی برای حکمرانی اسلامی. رهیافت‌های نوین در مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، ۱(۳)، ۴۱-۶۰.
- پورعزت، علی اصغر (۱۳۹۸). نظام پاسخگویی مالی در حکمرانی تعالی گرا، دو فصل نامه علمی و پژوهشی دین و سیاست فرهنگی، ۶(۲)، ۵۶-۷۸.
- پورعزت، علی اصغر (۱۳۹۷). نشست علمی؛ ویژگی‌های حکمرانی تعالی گرا در پرتو کلام امیر مؤمنان علی (ع)، بنیاد بین‌المللی نهج‌البلاغه؛ خیرگزاری قرآن، معارف اندیشه.
- پورعزت، علی اصغر و بیگدلی، سکینه (۱۳۸۸). طراحی مدل منطقی ابعاد تعامل خرده سیستم‌های سیاسی و اداری در حکومت حق مدار بر مبنای نهج‌البلاغه امام علی (ع)، فرهنگ مدیریت، ۱۹(۷)، ۸۹-۱۱۸.
- پورعزت علی اصغر (۱۳۹۵). اسوه پردازی از حکومت حق مدار برای آیندگان؛ پژوهش‌های نهج‌البلاغه، ۱۴(۴۸)، ۹-۱۸.
- پورعزت، علی اصغر؛ طاهری عطار، غزاله و روز بهانی، خدیج (۱۳۹۴). روایت حکمرانی تعالی گرا به جای توقف بر فساد؛ چشم‌انداز مدیریت دولتی، ۲۳(۶)، ۳۷-۵۳.
- پورعزت، علی اصغر و علیدادی، طاهره (۱۳۹۲). تجلی مختصات حکومت حق مدار در آرمان شهر شهدا، اندیشه مدیریت راهبردی، ۷(۲)، شماره پیاپی ۲۴، ۵-۴۴.
- پورعزت، علی اصغر و الوانی، سیدمهدی (۱۳۸۳). مبانی منطقی طراحی سیستم خط مشی‌گذاری دولتی برای تحقق عدالت حق مدار (براساس نهج‌البلاغه) شاهد، ۲(۵)، ۱۱-۳۸.
- پورعزت، علی اصغر (۱۳۸۲). طراحی سیستم خط مشی‌گذاری حق مدار برای تحقق عدالت اجتماعی؛ بر مبنای مدل حکومت حق مدار علوی (در نهج‌البلاغه). رساله دکتری، تهران دانشگاه تربیت مدرس.
- ترابی کلاته قاضی، علی (۱۳۹۹). مؤلفه‌های اخلاق حکمرانی در مکتب شهید سلیمانی، مدرسه حکمرانی شهید بهشتی، حکمرانی متعالی، ۱(۴)، ۳۵-۶۶.
- حسینی تاش، علی و واثق، قادرعلی (۱۳۹۳). حکمرانی خوب و ارائه حکمرانی شایسته بررسی و شاخص‌های این دو از دیدگاه امام علی (ع)، اسلام و پژوهش‌های مدیریتی، ۳(۲)، ۳-۲۸.
- حاجت‌پور، سارا؛ دانش‌فرد، کرم اله؛ امیرنژاد، قدیر و تابان، محمد (۱۳۹۶). ارائه مدلی برای ارزشیابی خط مشی‌های عمومی (پس از اجرا) با رویکرد حکمرانی شبکه (مورد مطالعه: سازمان تامین اجتماعی)، خط مشی‌گذاری عمومی در مدیریت، ۷(۲۸)، ۲۵-۱۳.

- حشمت زاده، محمد باقر؛ حاجی یوسفی، امیرمحمد و طالبی، محمدعلی (۱۳۹۶). بررسی موانع تحقق حکمرانی خوب در فرهنگ سیاسی ایران. *جستارهای سیاسی معاصر*، ۸(۲۳)، ۱-۲۴.
- خاشعی، وحید و هرنندی، عطاءالله (۱۳۹۳). پژوهش‌های علم و دین، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۵(۲)، ۸۵-۱۱۰.
- خوش چهره، محمد و حبیبی نیک بخش (۱۳۹۱). اصول پایه‌ای و عناصر کلیدی الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت از منظر اسناد فرادستی نظام ج.ا.ایران، راهبرد-تحقیقات استراتژیک، ۲۱(۶۲)، ۲۱۹-۲۴۴.
- دشتی، محمد (۱۳۹۱). *نهج البلاغه*، گردآوری محمدبن حسین شریف‌الرضی، ترجمه دشتی. قم، نشر موسسه تحقیقاتی امیرالمومنین (ع)، چاپ سوم.
- دقتی، عادل؛ یعقوبی، نورمحمد؛ کمالیان، امیر رضا و دهقانی، مسعود (۱۳۹۸). ارائه الگوی توسعه مرحله‌ای حکمرانی شبکه‌ای با استفاده از رویکرد فراترکیب، *فصلنامه مدیریت دولتی*، دوره ۱۱، شماره ۲، ۲۰۱-۲۲۸.
- رجبی‌ده‌برزوئی، اصغر و بیدگلی، محمد (۱۴۰۱). واکاوی مولفه‌های سبک زندگی مدیران در حکمرانی اسلامی از دیدگاه امام خامنه‌ای. *رهیافته‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی*، ۷، ۱۱۵-۱۳۰.
- رنگریز، حسن (۱۴۰۲). طراحی الگوی حکمرانی اسلامی مبتنی بر تعالیم دینی، *پژوهشنامه انقلاب اسلامی*، ۱۳(۴۶)، ۱-۲۱.
- رفعیان محسن؛ محرابی محراب و دریانورد خضر (۱۴۰۱). ارزیابی وضعیت شاخص‌های الگوی حکمرانی اسلامی در نظام مدیریت شهری ایران، *مدیریت اسلامی*، ۳(۳)، ۱۹۵-۲۲۰.
- سالار زهی، حبیب الله و ابراهیم پور، حبیب (۱۳۹۱). بررسی سیر تحول در پارادایم‌های مدیریت دولتی: از پارادایم مدیریت دولتی سنتی تا پارادایم حکمرانی خوب، *فصلنامه مدیریت دولتی*، ۴(۹)، ۴۳-۶۲.
- سلطانی نژاد، احمد و گودرزی، سهیل (۱۳۹۶). فنآوری اطلاعات و تحول در مفهوم حکمرانی خوب، *فصلنامه سیاست*، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۱(۴۷)، ۷۹-۹۷.
- سلیمی، جلیل و مکنون، رضا (۱۳۹۷). فراتحلیل کیفی پژوهش‌های علمی ناظر بر مسئله حکمرانی در ایران، *مدیریت دولتی*، ۱۰(۱)، ۳۰-۱.
- طهماسب کاظمی، بهروز و محمود زاده، ابراهیم (۱۳۹۵). نگرشی نوین در بین نظری حکمرانی و توصیف ویژگی‌های ج.ا.ا. *مجله مدیریت فردا*، ۲(۴۸)، ۸۷-۱۰۴.
- عابدی‌درچه، محسن (۱۴۰۲). الزامات حکمرانی اسلامی فضای مجازی در گام دوم انقلاب اسلامی، *رهیافته‌های نوین در مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی*، ۳(۱)، ۶۱-۸۱.
- عابدی‌درچه، محسن؛ زارعی، بهادر؛ احمدی، سیدعباس و پیشگاهی‌فرد (۱۳۹۹). تبیین مقایسه‌ای دو رویکرد حکمرانی متعالی اسلامی و حکمرانی خوب. *فصلنامه علمی پژوهش‌های انقلاب اسلامی*، ۹(۳)، ۱۶۳-۱۸۲.
- عابدی‌درچه، محسن (۱۴۰۲). مردمی‌سازی حکمرانی متعالی در اندیشه و راهبرد امامین انقلاب اسلامی، *فصلنامه تخصصی حکمرانی متعالی*، ۲(۴)، ۶۸-۱۰۶.
- عبدالکریم بهزادی و مکنونی، فواد (۱۴۰۰). باز آفرینی امید اجتماعی با بهره‌گیری از الگوی حکمرانی جامع، *فصلنامه تعالی منابع انسانی*، ۲(۲)، ۱۸-۴۰.
- عشایری، طاه و عباسی، الهام (۱۳۹۵). مکانیسم اجرایی عدالت قضایی در اندیشه امام علی (ع) با تاکید بر حکمرانی اسلامی، *پژوهش‌نامه فرهنگ و رسانه (نامه فرهنگ و ارتباطات)*، ۱(۱)، ۱۱۷-۱۵۰.
- قاسمی، ابوالفضل (۱۴۰۰). *بررسی و اولویت‌بندی مولفه‌های حکمرانی تعالی‌گرادر راستای ارتقای سلامت نظام اداری*، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور.
- قوچانی‌خراسانی، محمد مهدی و حسین‌پور، داوود (۱۳۹۶). حاکمیت شبکه‌ای در نهادهای پژوهشی امنیت سایبری، *فرایند مدیریت و توسعه*، ۳۰(۱)، ۵۱-۸۰.
- میرزاپورارمکی، ابوالفضل (۱۳۹۸). ارائه الگوی اسلامی- ایرانی دولت‌سازی با تاکید بر تجربه حکمرانی اسلامی. *سیاست متعالیه*، ۲۷(۲۷)، ۱۰۸-۱۱۷.
- ملک زاده، محمد (۱۴۰۱). مقاومت مردم‌پایه در حکمرانی اسلامی آثار و پیامدهای آیین حکمرانی، ۱(۲)، ۱۲۷-۱۴۸.

- میدری، احمد و خیرخواهان، جعفر (۱۳۸۳). حکمرانی، خوب، بنیان توسعه، تهران: مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی ایران، چاپ اول.
- ناظمی اردکانی، محمد (۱۳۹۱). حکمرانی خوب با رویکرد اسلامی. *مجله مدیریت اسلامی*، ۸(۳)، ۱۰۷-۱۲۸.
- نورالهی مریم، پورعزت علی اصغر، اسمعیلی گیوی محمد رضا و لسانی فشارکی محمدعلی (۱۴۰۱). مولفه های حکمرانی اخلاقی از منظر قرآن کریم. *مدیریت اسلامی*، ۳۰(۴)، ۲۱۹-۲۴۹.
- نیکونسبتی، علی (۱۳۹۱). حکمرانی و توسعه: گذشته، حال، آینده، برنامه ریزی و بودجه، ۱۶(۴)، ۱۲۹-۱۵۴.
- یوسفی شیخ رباط، محمدرضا و بابایی، فهیمه (۱۳۹۴). طراحی مدل حکمرانی خوب بر اساس نامه مالک اشتر و مقایسه آن با اصول حکمرانی خوب بانک جهانی، *مجله اقتصاد اسلامی*، ۱۵(۱۵)، ۵۷-۶۲.

References

- Beshi, T. D., & Kaur, R. (2020). Public trust in local government: Explaining the role of good governance practices. *Public Organization Review*, 20, 337-350.
- Daneshfard, K., Rajaei, Z., & Baklu, S. S. (2014). Studying the effects of policy making networks on efficiency and effectiveness of policy. *Advances in Environmental Biology*, 1295-1301.
- Dustar M, Mostaghimi M., & Esmailzadeh M. (2016). Ethical leadership and exploring the impacts of its dimensions on organizational commitment. *Management Studies in Development & Evolution*; 24(79): 27-45
- Fielder, F. E. (1964). A theory of leadership effectiveness. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology*. New York: Academic Press.
- Mayer D, Aquino K, Greenbaum R., & Kuenzi M. (2012). Who displays ethical leadership and why does it matter? An examination of antecedents and consequences of ethical leadership. *Academy of Management Journal*; 55(1):151-71.
- Olakunle, O. P. (2019). Good Governance and National Development: Nigeria in Perspective. *World Journal of Social Science Research*, 6 (1).
- Satpathy, B., Muniapan, B., & Dass, M. (2013). UNESCAP's characteristics of good governance from the philosophy of Bhagavad-Gita and its contemporary relevance in the Indian context. *International Journal of Indian Culture and Business Management*, 7(2), 192-212.
- World Bank (1999), "Findings on Governance, Institutions and Development", p. 3.